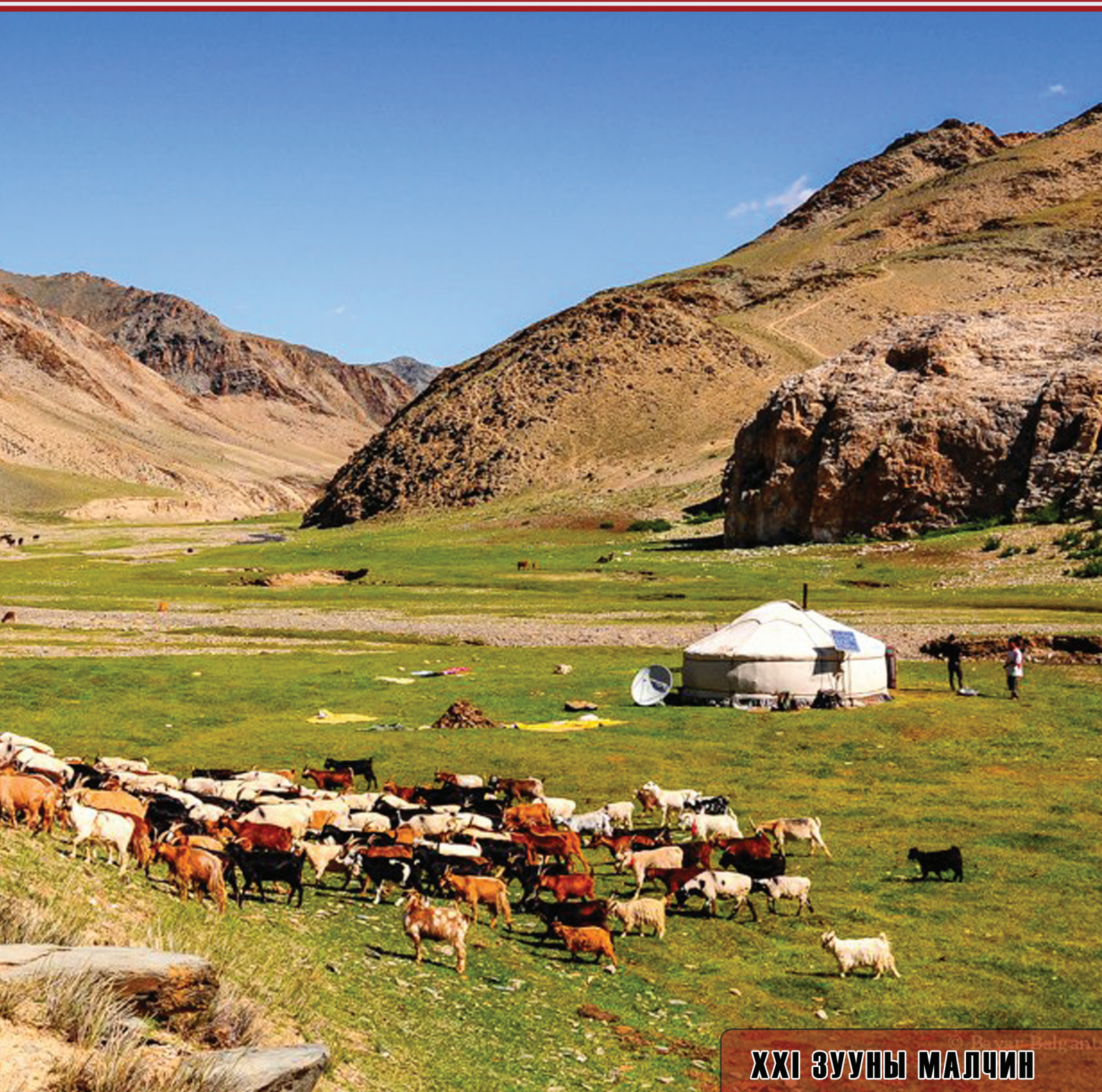

XXI зууны малчин

МОДУЛЬ 6 МАЛ СҮРЭГ МЭНД ҮҮ?

Хөдөө Аж Ахуйн
Үйлдвэрлэлд Шинжлэх
Ухааны Ололт Нэвтрүүлэх Төв

Олон Улсын Хөдөлмөрийн
Байгууллага

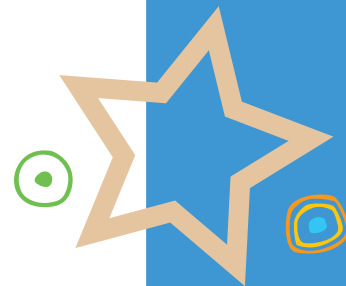
XXI ЗУУНЫ МАЛЧИН

МОДУЛЬ 6. МАЛ СҮРЭГ МЭНД ҮҮ?

УЛААНБААТАР

2013

ТАНИХ ТЭМДЭГ

Уншаарай

Хүүхэдтэйгээ ярилцаарай

Анхаараарай

Өөрийгөө үнэлээрэй

Хамтран ажиллаарай

Модуль 6. МАЛ СҮРЭГ МЭНД ҮҮ?

Боловсруулсан:

Д.Гүндэгмаа

Хянан тохиолдуулсан:

И.Ханымхан, Ч.Нилбаатар

Д.Даваадорж, Н.Монголмаа

Зураач:

Г.Амарсанаа

Хэвлэлийн эхийг бэлтгэсэн:

Г.Идэржаргал

АГУУЛГА

1. Удиртгал	4
2. Малын халдваргүй өвчин	8
3. Малын зарим халдваргүй өвчний шинж тэмдэг, эмчилгээ, асаргаа	9
4. Малын халдварт өвчин	28
5. Малын зарим халдварт өвчний шинж тэмдэг, авах арга хэмжээ	31
6. Мал эмнэлгийн үйлчилгээний талаар малчны мэдвэл зохих зүйл	44
7. Ашигласан материал	51

МОДУЛЬ 6. МАЛ СҮРЭГ МЭНД ҮҮ?

Зорилго: Малд илрэх өвчин, эмгэгүүд, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, өвчилсөн малд анхан шатны тусламж үзүүлэх, арчилж сувилах, малаа эрүүлжүүлэх, ашиг орлогоо нэмэгдүүлэх мэдлэг, чадвар эзэмшин, малаас хүнд халдварлах өвчнөөс гэр бүл, нийгмээ хамгаалах төлөвшил хандлагатай болоход тусална.

Энэхүү модулийг үзэх явцад Та:

- Малын халдвартай ба халдваргүй өвчнүүдийн үүсэх шалтгааныг мэдэх, илрэх шинж тэмдгүүдийг ялгах,
- Халдваргүй ба халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх,
- Халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх үүрэг хүлээх /малчин, төр, малын эмч/
- Халдварт өвчний эсрэг арга хэмжээг төр хариуцахын учрыг мэдэх,
- Малаас хүнд халддаг өвчнүүд /бруцеллёз, галзуу, боом, шүлхий/ өөрийгөө болон хүүхэд, гэр бүл, хүн ардыг хамгаалах,
- Малын шимэгч хорхойн өвчнүүд, малаа хорхойтохоос хэрхэн сэргийлэх,
- Эмийн бэлдмэлийг хэрэглэх замаар малаа хорхойгүйтгэх арга хэмжээ авах,
- Халдваргүй өвчнийг эмчлэх уламжлалт аргуудыг хэрэглэх,
- Малдаа эрүүл мэндийн дэвтэр хөтлөн зах зээлээ өргөтгөх,
- Сүрэг сэлбэх мал худалдан авах, худалдахдаа эрүүл мэндийн үзүүлэлтийг хардаг болох,
- Өвчтэй малтай харьцах хөдөлмөр хамгаалал, эрүүл ахуйн дэглэмийг баримтлах

1.УДИРТГАЛ

“Ганаа, Болороо бид гурав ном үзээд л байдаг, ямар өөрчлөлт гарч байна гэрээр нь орж үзье” хэмээн Адиа Ганаагийн очихоор мордов. Ганаагийн хүрэн үнээний гэдэс нь дүүрч амьсгаадаж байв.

Болороо,

- Манай хамгийн сүүтэй үнээ шүү дээ. Үхчихвэл яанаа.

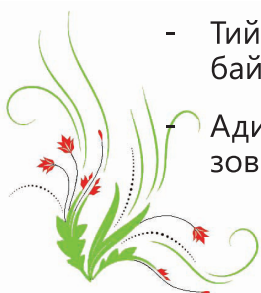
Ганаа,

- Чи сүү, сүү л гээд байх юм. Наадах чинь хэнз тугалтай үнээ шүү дээ.
- Тугалыг нь яанаа гэж яриач.

Болороо,

- Тийм л дээ. Би тугалыг нь ч, өөрийг нь ч өрөвдөж байна хэмээн дэмий сандралдаж байтал хоёр хүүхэд нь “Адиа ирлээ! Адиа ирлээ!” хэмээн тосон гүйлдэв.
- Адиа ёстой цагаа олж ирэх юм аа. Цаадах хөгшин чинь аргалчихна, одоо санаа зоволтгүй хэмээн Ганаа гүнзгий амьсгаа авав.

Болороо,

- Мэдэхгүй дээ, малын эмч дуудах юм биш үү?
- Сайн байна уу, Адиа, сайн явж ирэв үү, хэмээн Ганаа, Болороо хоёр зэрэг шахуу мэндлэв.
- Сайн, сайн байцгаана уу, сонин юу байна даа?
- Тайван сайхан
- За энэ үнээ яасан юм бэ?
- Мэдэхгүй, гэдэс нь дүүрээд амьсгаадаад байгаа юм.
- Хэзээнээс эхэлж гэдэс нь дүүрсэн юм дээ? Эмнэлгийн хар нүүрс, ядаж хөө өгсөн үү? Утсан уу?
- Үгүй.

Адиа үнээг нэг тойрч хараад, гэдэс рүү нь нэг тогшиж үзэв. Малын эмч хүлээж байх арга алга. Наад мал чинь хэцүүд лээ. Малын тариур эсвэл шөвөг бий юү гэв. Тэгээд үнээний зөв талд гарч нурууны сэртэн яснаас доош дөрвөн хуруу, сүвээний сүүлчийн хавирганаас хойш дөрвөн хуруу хэмжээд, огтлолцсон цэг дээр нь тэмтрэв. Тэр нь сүвээний хонхрын яг төвд нь таарч байлаа (Зураг 1). Хүрэн үнээний сүвээний хонхор нь бараг арилтал гэдэс нь дүүрсэн байв.

Зураг 1. Гэдэс нь дүүрсэн үхрийг хатгах цэг

Болороо гэрээсээ малын эм, хэрэгсэл бүхий цүнх авчирч, тариурын бүдүүн зүү гаргаж Адиад өгөв. Адиа зүүг авч үзүүрийг нь үнээний буруу талын бугалганы толгойн чигт тааруулж, тэмдэглэсэн цэг дээрээ 3-4 см гүнзгий хатгалаа. Зүүний нүхээр их хэмжээний хий, тэжээлийн хольц бүхий шингэн гарав. Дараа нь Адиа Ганаагийн малын эмийн цүнхийг уудалж удаан сонирхов.

Уг нь малчин айлд байх ёстой юм байдаг л айл байна. Энэ эм хэрэгслийг хэн сонгож цуглуулсан юм бэ? Хар нүүрс байсан л байна шүү дээ, гэдсийг нь дүүрсэн дор нь үнээндээ өгчихгүй яагаав?

- Баяраа эмчид захиж авхуулсан юм.
- Сайн тайлбарлуулж авах хэрэгтэй. Дараа ирэхэд нь сайн асууж бичиж ав. Ийм зориулалтын цүнх сав байдаг болсон юм уу?
- Үгүй ээ, Болороо хийсэн юм.
- Хараач хө. Нээрэн тийм байна шүү дээ. Хүүхдийн хуучин өмдөөр зүйгээд хийчихсэн юм байна гээч. “Дархан хүний бурхан ухаан” гэж энэ дээ. Өнгө донж, хэлбэр хийц хэлэх юм алга. Манай Болороо ч уран юм аа. Үзэсгэлэнд тавимаар эд байна гэж ярилцсаар тэд гэрт орцгоов.

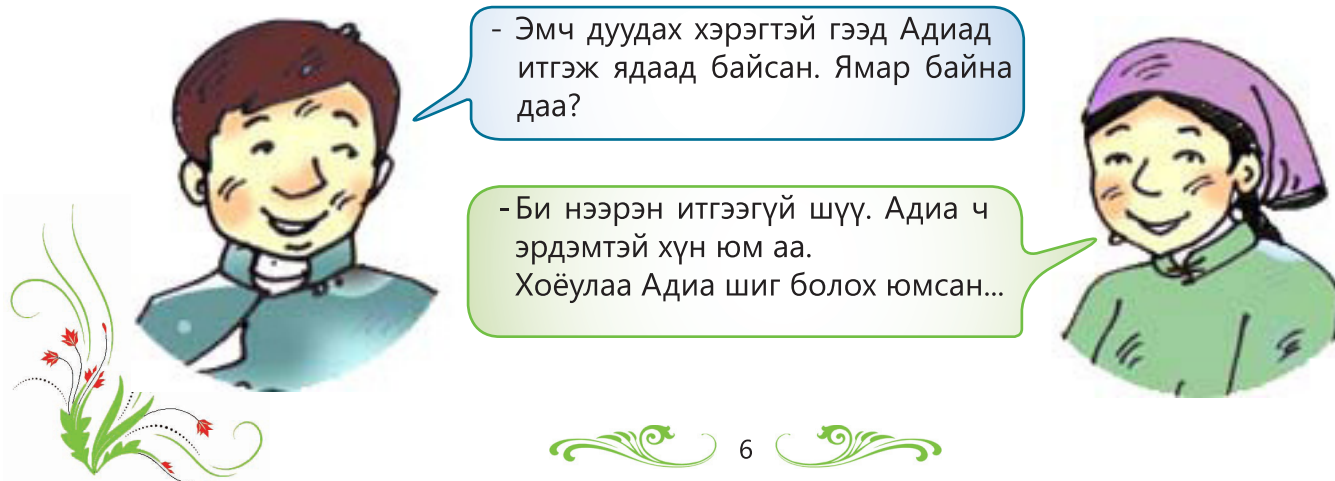

Зураг 2. Болороогийн оёсон цүнх

Цай ууж хэсэг байзнаад гарч ирэхэд, хүрэн үнээ зүгээр болчихсон идээшилж явлаа. Ганаа, Болороо хоёр “Адиа, та ёстой мундаг юмаа” хэмээн дуу алдав. Мундаг ч юу байхав дээ, хүүхдүүд минь, малчин хүн мэдэх ёстой л зүйл.

- Манай үнээ яасан юм бол?
- Таана их идсэн байх аа, би ч сандрахдаа хурдан л хатгачихлаа. Та нар эхлээд чаддаг хүнийг харж сурч авах хэрэгтэй. Хамаагүй хатгаж болохгүй шүү. Эхлээд үнс хөө, модны нүүрсийг нунтаглаж усанд хутгаад цутгаж өг, ноос, яс, гүзээний хиншүүгээр утаж хэхрүүлэх, унгуулах зэргээр гүзээний хийг гадагш гаргахыг бод. Болохгүй бол хатгана. Танай үнээ гэдэс нь дүүрээд их удсан байсан, хатгахаас өөр арга олдсонгүй. Орой жаахан хөө эсвэл хар нүүрс өгөхөд гэмгүй.

Би та хоёрт малын өвчин эмгэгийн тухай модуль авч ирсэн, сайн уншаад, даалгавар бүрийг хий. Эхлээд асуултдаа хариулаад, өөрсдийнхөө түвшинг үзээрэй. Асуумаар юм гарвал утасдаарай. Баяраа эмчээс бас сайн асуу хэмээн захиад Адиа буцав.

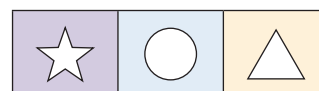

Асуултад хариулаарай.

№	Асуулт	Тийм	Үгүй	Мэдэхгүй
1	Малын өвчний талаар хэр зэрэг мэдэх вэ?	★	○	△
2	Малын халдваргүй өвчний засал, арчилгааны талаар хэр зэрэг мэдэх вэ?	★	○	△
3	Малаас малд халддаг өвчний талаар мэдэх үү?	★	○	△
4	Малаас мал ба хүнд халддаг өвчний талаар мэдэх үү?	★	○	△
5	Малын халдварт өвчний үед малчин, малын эмч, төрийн хүлээх үүргийн талаар мэдэх үү?	★	○	△
6	Малын халдварт ба халдваргүй өвчний шинж тэмдгийг ялгаж чадах уу?	★	○	△
7	Малын халдваргүй ба халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх аргыг хэр зэрэг мэдэх вэ?	★	○	△
8	Ариутгалын бодисын хэрэглээ, хадгалалт, аюулгүй байдлын талаар хэр зэрэг мэдэх вэ?	★	○	△
9	Малын өргөн хэрэглээний эм бэлдмэлийг зааврын дагуу хэрэглэж чадах уу?	★	○	△
10	Хүн амыг аюулгүй хүнсээр хангахад малчин хүн үүрэг, хариуцлага хүлээх үү?	★	○	△

2. Тухайн дүрсийг хэдэн удаа сонгосноо доод талын дөрвөлжинд тоогоор бичээрэй.

Хэрвээ та ★-г 6 удаа сонгосон бол түүний доод талын дөрвөлжинд **6** гэх мэтээр тэмдэглээрэй.

Санамж

- ★ 6-8 байвал, Та малын өвчин, өвдсөн малыг эмчилж тордох талаар тодорхой хэмжээний туршлагатай, гэхдээ мэдлэг, туршлагаа баяжуулах шаардлагатай байна гэж үзнэ.
- 4-6 бол Та малын өвчин, өвдсөн малыг эмчилж тордох мэдлэг туршлага багатай, энэ талаар их зүйл сурах шаардлагатай байна.
- △ 2-4 байвал малчин хүн малын өвчний талаар анхан шатны мэдлэгтэй, өвдсөн малыг эмчилж тордох туршлагатай, малын халдварт өвчин дэгдсэн үед үүргээ биелүүлдэг байх ёстой учраас энэ бүхэнд Таныг шамдан суралцаарай гэж зөвлөж байна.

2. МАЛЫН ХАЛДВАРГҮЙ ӨВЧИН

- Зайлшгүй малын эмчийн тусалцаа шаардлагатай өвчин л биш бол малчин хүн ойр зуурын юмыг өөрөө аргалдаг байх хэрэгтэй

- Энэ талаар ч Болороо бид хоёр ёстой мэдэхгүй байгаа. Сурах юм ч их байна аа...

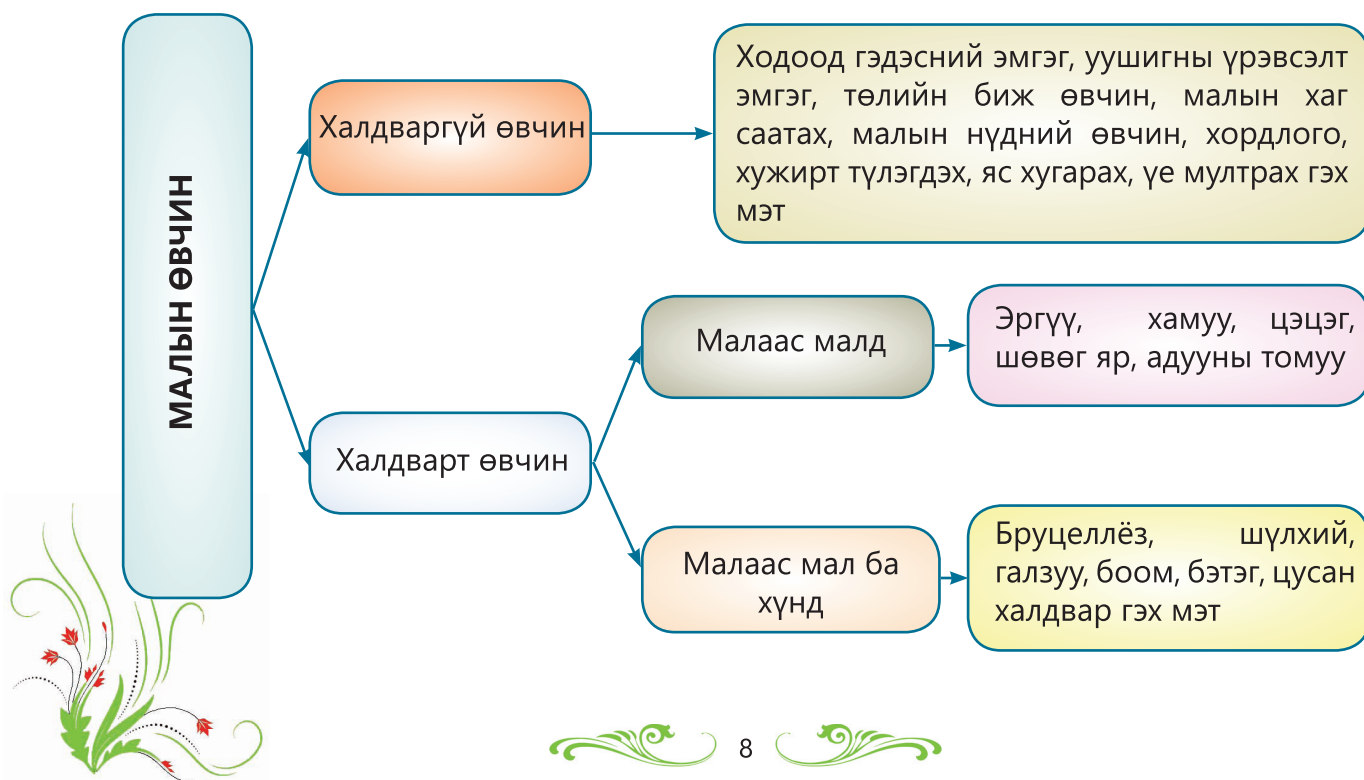
Малын өвчнийг ерөнхийд нь халдваргүй ба халдвартай өвчин гэж ангилна. Халдваргүй өвчинд ходоод, гэдэсний эмгэг, уушигны үрэвсэлт эмгэг, төлийн биж өвчин, малын хаг саатах, малын нүдний өвчин, хордлого, хужирт түлэгдэх, яс хугарах, үе мултрах гэх мэт өвчин хамаарна. Халдварт өвчнийг малаас малд, малаас мал ба хүнд халддаг өвчин гэж ангилна. Малаас зөвхөн малд халддаг өвчинд эргүү, хамуу, цэцэг, шөвөг яр, адууны томуу зэрэг өвчин хамаарна. Малаас мал ба хүнд халддаг өвчнийг зоонозын өвчин гэх ба түүнд бруцеллёз, шүлхий, галзуу, боом, бэтэг, цусан халдвар гэх мэт өвчин хамаарна.

ДАСГАЛ 1.

Модуль 5-д үзсэн аргаараа дээрх мэдээллийн бүдүүвчийг зураарай. Өөрөө эхэлж зураад, дараа нь доорх хувилбартай харьцуулан үзээрэй.

Дасгал 1-ийн хариуны хувилбар:

Малын биеийн өвчин эсэргүүцэх чадвар суларснаас шалтгаалан үүсдэг өөр малд халддаггүй эмгэгийг халдваргүй өвчин гэнэ.

Халдваргүй өвчин даамжирвал мал халдварт болон цагаан хорхойн өвчнөөр өвчлөх шалтгаан болдог талтай. Халдваргүй өвчинд төл мал, саалийн үнээ, уналгын мал, хэнз төл, тэжээвэр төлөг, борлон, төрөлхийн сул дорой, тарга тэвээрэг тааруу мал илүү өртөмтгий байдаг.

Халдваргүй өвчний шалтгаан:

- Зун, намар гүйцэд тарга хүч аваагүй байх,
- Өвөл, хаварт зутарч орох,
- Тэжээл, усны хангамж, уураг, эрдэс бодис, витамин дутагдах,
- Арчилгаа, маллагаа, бэлчээрийн хангамж муу байх,
- Цаг агаарын хэт халалт, хүйтрэлд гэнэт өртөх,
- Уналга эдэлгээнд удаан ашиглах,
- Мал хэт турж, сульдах,
- Хэвтэр, бууц дутагдах,
- Мал жилбэгүй төллөх зэрэг олон зүйл халдваргүй өвчин үүсэх шалтгаан болдог.

Элдэв төрлийн халдваргүй өвчнөөр өвчилсөн малд илрэх шинж тэмдгүүд:

- Тарга тэвээрэг авахдаа муу байх,
- Мал тэнхээ тамир алдан сульдаж, бэлчээрлэх чадвар нь буурах,
- Өнгө зүсээ алдах, турж эцэх,
- Ноос үсний ургалт, сааль сүү нь муудах,
- Идэш, тэжээлдээ дургүй болох г.м.

Дээрх шинж тэмдэг илэрсэн малыг эртнээс тордож сувилах, эмчлэх арга хэмжээ авахгүй бол улмаар хүндэрч элдэв халдварт, паразит өвчинд амархан нэрвэгдэж, хорогдоход хүрч болзошгүй.

3. МАЛЫН ЗАРИМ ХАЛДВАРГҮЙ ӨВЧНИЙ ШИНЖ ТЭМДЭГ, ЭМЧИЛГЭЭ, АСАРГАА

Малын төрөл бүрийн халдваргүй өвчний шинж тэмдгийг ялгах, эмчлэх, асрах арга, туршлагаас малчин бүр суралцах шаардлагатай байдаг. Суралцагч Та ч гэсэн өөрийн хуримтлуулсан туршлагатай, бас нэмж суралцах шаардлагатай байгаа байх. Иймээс дараах өвчнүүдийн тухай анхааралтай уншаад, малд тань доор бичсэн шинж тэмдгүүдээс илэрвэл, эмчилгээ, асаргааны аргыг нь хэрэглээрэй.

1.Ходоод, гэдэсний эмгэг. Халдваргүй өвчнүүдийн дотроос 40-50 хувийг ходоод гэдэсний эмгэг эзэлдэг. Үүнд улаан хоолой, ходоод, гэдэс, гүзээний үрэвслүүд орно. Нялх төл, өсвөр насны мал ялангуяа тэжээвэр болон бордооны мал илүүтэй өвчилнө. Малд чанар муутай хөгцөрсөн, ялзарсан, хөлдүү буюу хөргөөгүй халуун тэжээл өгөх, тэжээлийн янз бүрийн жорыг эрс сольж өөрчлөх, буруу бэлтгэх, тухайн төрлийн малд зориулалтын бус тэжээл өгөх зэргээс шалтгаалан өвчилнө. Чацга алдах, гэдэс дүүрэх эмгэгийг малчид "хөрвөөх", "түгжрэх", "цанхтах", "дэлүүтэх" гэж нэрлэдэг.

Малчид малын ходоод, гэдэсний эмгэгийг засдаг олон арга хэрэглэдэг. Жишээ нь, нялх төлийн ходоодонд уураг, сүү бөөгнөрөн хатуурахыг уураг зангирах гэх ба дараах шинж тэмдэг илэрнэ. Үүнд:

- эхийгээ хөхөхгүй болж, гэнэт өнхөрч ойчих,
- тарайн хэвтэж, тийчигнэх,
- шүлсээ гоожуулж, хушуугаа өргөх,
- бие нь хөлөрч чичрэх,
- бээцийн зогсож, заримдаа чацга алдах,
- нүд нь улайж шүд нь зуурах,
- цовхорч, дэвхрэх гэх мэт

Зураг 3. Уураг зангирсан төлд иллэг хийж буй нь

Уураг нь зангирсан төлийг зүүн талаар нь хэвтүүлээд гэдсэн дээр нь хоёр гарын алгаар зөөлөн дарж өгнө(зураг 3).

- Төлийн ходоодыг гараар илж тэмтрэхэд зангирсан уураг мэдрэгдэнэ. Түүнийг болгоомжтой имэрч жижиглэж болно.
- Хэвлийд нь халуун жин тавих ба гэдсэн талаар нь галд ээнэ.
- 2-3 хоолны халбага шар тос, хагас аяга сүү нийлүүлэн халааж дээр нь иодын ханд 2-3 дусаад уулгана.

2.Уушигны үрэвсэлт эмгэг. Энэ эмгэгээр аль ч бүсийн газар нутгийн бүх төрлийн мал өвчилнө. Халдваргүй өвчний дотроос 20-30 хувийг уушигны эмгэг эзэлдэг. Нялх төл илүү өвчлөмтгий, маш олон хүчин зүйлээс шалтгаалан үүсэх бөгөөд хүчтэй цасан шуурга, хүйтэн бороонд цохиулах, хэвтрээс жиндэх зэрэг нь үндсэн шалтгаан болдог.

Шинж тэмдэг:

- Өвчилсөн мал өвс, ус, тэжээлдээ дургүй болох,
- хамраас нь усархаг, идээт болон бор, ногоон саарал гоождос гарах,
- амьсгаадаж ханиах,
- халуурах зэрэг шинж илэрнэ. Малчид уушигны эмгэгийг "мэнгэртэх", "цээждэх", "жилбэнтэх", "ханиах" гэж нэрлэдэг. Малын элэг, зүрх, бөөрний эмгэгүүдийг тэр бүр шинж тэмдгээр нь оношлоход төвөгтэй.

Засал, тордлого:

Уушигны үрэвсэлтэй малыг сүргээс тусгаарлаж аль болох тоос шороо багатай байранд, шим сайтай тэжээлээр тэжээх нь чухал.

3.Төлийн биж өвчин Эх нь туранхай жилбэгүй, төл уураг, сүүндээ цадахгүй байх, төлийг өлсгөх, хэт цатгах, даарах, чийгтэх, халууцах, хүйтэн бохир сүү уулгах, төлийн амьдрах чадвар сул байх, эхийн дэлэн өвчлөх, хот, бэлчээр бохир байх зэрэг шалтгаанаас үүснэ.

Шинж тэмдэг

- Ноомойрно.
- Эвхийж, бээцийж зогсоно.
- Эхийгээ хөхөх дургүй байх ба сүүлдээ хөхөхгүй болно.
- Баас шингэрнэ. Улмаар усан чацга гоожуулна.
- Чацга нь бохир саарал өнгөтэй, эвгүй үнэртэй, хөөсөрхөг, салс, цусны хольцтой болно.
- Маш түргэн турна.
- Бие нь усгүйдэж, нүд нь хонхойж, ам нь хуурайшна.
- Чих, ам, шилбэ нь хөрнө. Биеийн халуун буурна.
- Босч чадахгүй болж, хавтгайлдаж татна.
- Хордлогын шинж илэрнэ.
- Орчныг мэдрэхээ больж, унтаа байдалд орно.

Анхаарах зүйл:

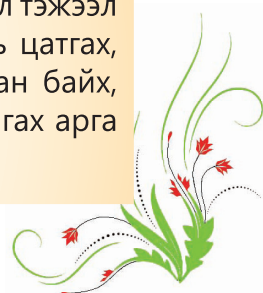
- Ганц нэг төл чацга алдаж байна уу, эсвэл олноороо өртөж үү гэдгийг анзаарах,
- Чацга нь ямар байгааг, тухайлбал түүний биелэг байдал, өнгө, салстай, цустай эсэхийг шалгах,
- Хэрэв төл халуураагүй, чацга нь цусгүй бол малчин ердийн эмчилгээгээ хийнэ.
- Төл олноороо чацга алдсан, ганц нэгээр боловч халуурсан, чацга нь цустай байвал малын эмчид даруй хандана.

Эмчилгээ, засал. Төл цадахгүй байх, мөн чацга алдаж бие нь усгүйдсэн үед шингэний дутагдлыг нөхөх эмчилгээг хийнэ. Ямар ч шингэнийг 30-37 хэмд бүлээсгэн өгөх ёстойг анхаараарай!

Бактерийн (нянгийн) халдвар авсан байж болох тохиолдолд антибиотик

хэрэглэхдээ малын эмчээс зөвлөгөө аваарай. Антибиотикууд гэдэсний ашигтай нянгийн бүлд сөрөг нөлөөтэй. Антибиотигоор эмчилсний дараа ашигтай нянгийн бүлийг сэргээхийн тулд төлд тараг юмуу эрүүл хонь, ямааны шинэ хоргол өгөх сайн.

Бижээс сэргийлэх арга. Эцэг, эх малыг сайн таргалуулах, эх малд нэмэгдэл тэжээл өгөх, хээлтэй малыг эрдэс тэжээлээр хангах, нялх төлийг уураг сүүнд нь цатгах, төлийг өлсгөхгүй, хэт цатгахгүй байх, төлийн хэвтэр хуурай, байр дулаан байх, төлийг хэт дааруулж, халууцуулахгүй байх, хот, бэлчээр, усыг цэвэр байлгах арга хэмжээнүүдийг авах нь чухал.

ДАСГАЛ 2.

Төлийн биж болон уураг зангирах өвчний шинж тэмдгийг харьцуулаад ойролцоо шинж тэмдгийг улаанаар, ялгаатайг ногооноор будаарай. Загвар жишээ:

Уураг зангирах өвчин	Төлийн биж өвчин
- Эхийгээ хөхөхгүй болж, гэнэт өнхөрч ойчих, - Тарайн хэвтэж, тийчигнэх, - Шүлсээ гоожуулж, хошуугаа өргөх, - Бие нь хөлөрч чичрэх, - Бээцийн зогсож, заримдаа чацга алдах, - Нүд нь улайж шүд нь зуурах, цовхорч, дэвхрэх гэх мэт	- Ноомойрно. - Эвхийж бээцийж зогсоно. - Эхийгээ хөхөх дургүй байх ба сүүлдээ хөхөхгүй болно. - Баас шингэрнэ. Улмаар усан чацга гоожуулна. - Чацга нь бохир саарал өнгөтэй, эвгүй үнэртэй, хөөсөрхөг, салс, цусны хольцтой болно. - Маш түргэн турна. - Бие нь усгүйдэж нүд нь хонхойж ам нь хуурайшна. - Чих, ам, шилбэ нь хөрнө. Биеийн халуун буурна. - Босч чадахгүй болж, хавтгайлдаж татна. - Хордлогын шинж илэрнэ. - Орчныг мэдрэхээ больж, унтаа байдалд орно

4.Малын хаг саатах. Малын хаг гэдэг нь мал төллөсний дараа гарах хээлийн гадна бүрхүүлийг хэлэх бөгөөд үнээнийхийг хаг, гүүнийхийг судас, хонь, ямааныхыг оог гэж ялгаварлан нэрлэдэг тал бий.

Малын хаг саатах гэж юу вэ? Өвчин эмгэггүй хэвийн төллөсөн малын хаг хэсэг хугацааны дараа аяндаа унадаг. Ингэ, гүүнийх-1 цаг, үнээнийх 8-10 цаг, хонь, ямааных 2-5 цагийн дотор унахгүй байвал хаг нь саатжээ гэж үзэж болно. Хаг бүтнээрээ буюу ихэнхдээ тасарч саатдаг. Үнээ, хонь, ямааны хаг товчтой байдаг учир саатах нь элбэг. Харин гүүнийх товчгүй учраас хаг саатах нь ховор тохиолдох боловч хэрэв саатсан бол хүндрэлтэй байдаг.

Хаг саатах шалтгаан:

- Өвөл, хавар онд муу орсон, эцэж, турснаас;
- Ихэр буюу том биетэй төл гаргах, эх мал хөгширч доройтсоноос;
- Бруцеллёз өвчнөөр өвчилсөн зэрэг шалтгаануудаар хаг саатна.

Зураг 4. Хаг нь саатсан үнээ

Шинж тэмдэг:

Үнээ нуруугаа хотойлгож, хойд хоёр хөлөө алцайлган, биеэ эвхийж зогсоно. Үе үе дүлнэ. Шээх дүр үзүүлэхээс гадна хүчтэй дүлснээс сав урвах аюултай. Халуурч, ядарч доройтно. (Зураг 4).

Гүү явахдаа алцагнана. Босож чадахгүй болох буюу хөлбөрч тийчигнэнэ (Зураг 5).

Ямаа. Явахдаа нуруугаараа хотолзож, алцагнана. Суниаж хэвтэнэ. Хий дүлж орилно.

Хонины хаг саатахад онц шинж тэмдэг илрэхгүй учир төллөсний дараа хаг саатсан эсэхийг шалгаж байх хэрэгтэй.

Зураг 4. Хаг нь саатсан үнээ

Хаг саатахаас яаж сэргийлэх вэ?

- Мал төллөж буй үед үргээж, цочоохгүй байх
- Гарсан төлийн үсийг хаттал нь үсийг сайн долоолгох
- Цагаан мөөгний ханд өгөх зэрэг юм.

Зун 7-8-р сард түүж хатаасан мөөгийг бог малд 10-16 грамм, бод малд 30-50 граммыг 1 литр усанд хандалж, төллөхөөс өмнө өгөхөд хаг саахаас сэргийлдэг. Малчид саатсан хагны ил унжиж байгаа хэсгийн үзүүрт сүүжний яс зүүж, домнодог. Энэ нь малын явдлаар эргэлдэж, хагийг эрчлэн товчноосоо мултарч унах нөхцөлийг бүрдүүлдэг байж болох юм. Мал төллөхөд эрүүл малын хээлийн усыг цэвэр саванд авч өөрт нь бог малд 0,5-1литр, бод малд 1,3 литрийг уулгах хэрэгтэй. Хээлийн усыг сэрүүн газарт 1-2 хоногоос илүү хадгалж болохгүй. Харин нэг малын хээлийн усыг өөр малд уулгах нь бруцеллёз зэрэг халдварт өвчин тараах учир аль болохоор цээрлэх нь чухал. Хэрэв хаг саатаж удсанаас мал халуурах, идээтэй буртаг гоожих зэргээр сэдэрч хүндэрвэл малын эмчид хандаж мэргэжлийн тусламж авах хэрэгтэй.

- Манай муу хүрэн үнээ хавар төрөхдөө хаг нь саатаад, сая таанын хордлого авлаа, яагаад байгаа юм бол, хө?

- Чи миний хайртай хүрэн үнээг жаахан ад үзэх гээд байх болоо юу даа?... Угаасаа л олон тугаллаад хөгширч байгаагаас тэгж байна. Үзлэг шинжилгээнд хамрагдаж вакцин хийлгэсэн шүү дээ. Энэ намраас заазлагдах байх даа гэж бодохоор л хайрлаад өрөвдөөд байх юм...

- Харин тийм ээ, өвгөн чинь чамд энийг л хэлэх гээд аргаа олохгүй дөхүүлээд байна шүү дээ

Хүүхэдтэйгээ ярилцаарай

- Ээж ээ, аав аа, би тоонуудаа нүдэлсэн шүү, бас нэмэх, хасах, тэнцүүгийн тэмдгийг мэднэ. Бурмаад бас зааж өгсөн.
- Тийм үү? Яасан мундаг хүүхдүүд вэ?
- Одоо тооны машинаар тоо бодохыг зааж өгөх болоогүй юу?
- Их олон тоог бодоход л тооны машин хэрэглэдэг юм. Миний хүү одоохондоо 1,2,3-ыг л мэдэж байгаа шүү дээ. Нэг дээр хоёрыг нэмбэл хэд вэ?
- Гурав
- Гурваас хоёрыг хасаад хэд вэ?
- Нэг
- Тооны машин хэрэггүй байгаа биз?
- Аа, би сурмаар байна шүү дээ
- За тэгвэл тооны машин аваад ир
- 2 дээр нэмэх нь 1 тэнцүү хэд вэ? гэхэд эхлээд 2-ын тоотой товчин дээр дар, дараа нь нэмэх тэмдэг, дараа нь 1-ийн тоо, дараа нь тэнцүүгийн тэмдэг. Хэд гарч байна, дээд талын цонхон дотор хар даа.
- Гурав. Ура! Ингэж боддог юм уу, гоё юм байна. Та одоо надад тоо хэл дээ
- Гураваас, хасах нь 1, тэнцүү, хэд вэ?
- Хоёр
- За, ингэж нэмж хасдаг юм. Гэхдээ тооны машин хэрэглэхгүй цээжээрээ бодож сурвал сайн байдаг юм. Одоо 4,5,6 тоог хуруугаараа дагуулж зураад, будаад сайн тогтоогоорой (Болороо хаанаас нь эхэлж хэрхэн зурахыг хүүдээ заав)

5.Малын нүдний өвчин. Малын нүдэнд бууц, элс шороо, үнс, ургамлын хог, үр, өт, эмгэг төрүүлэгч нян орсноос нүдийг үрэвсүүлж өвчлүүлдэг. Хэтэрхий дулаан, салхивч муутай байранд ялангуяа хужир, эрдэс тэжээл дутагдсанаас хурга, ишигний нүд өвчлөхийг малчид төл "халуудах", нүд аргах, хуурайших эмгэгийг "хараар өвдөх" гэж тус тус нэрлэдэг байна.

Шинж тэмдэг:

- Малын нүд улайж, нулимс гоожих,
- Нүднээс өтгөвтөр шар ногоон нуух гарах,
- Нуух их цувснаас нүдний дотор булан, түүнээс доош хэсгийн арьс нойтогнож үсэн бүрхүүл халцарч дайртах
- Хүндэрвэл нүдэнд үүл цагаа тогтон, хараа муудах

Засал:

- Өвчилсөн нүдийг цэвэр усаар угаах,

Зураг 6. Нүд нь өвдсөн хурганы нүдийг угааж, эм дусааж буй байдал

- Нэрмэл ус, сая хургалсан хонины уураг сүү зэргийг дусаах,
- Давс, хужир эрдсийг тэжээлийн хамт өгөх замаар малын ерөнхий эсэргүүцлийг сайжруулах,
- Нүд өвчилж цийсэн үед хар модны нүүрс, сахар хоёрыг тэнцүү хэмжээгээр сайтар нунтаглан хольж бага багаар өдөр өнжиж зовхинд хавчуулах,
- Харин үүл цагаа нүдэнд тогтсон бол исгэлэн тараг, ёотон, давс нунтаглаж хийх,
- Зэсийг нарийн хуурайгаар үрж гарсан үртэснээс нэг чимх авч нүдэнд хийж үүлийг арилгах
- Мөн чацарганы тосыг нүд улайх, нуухтах, аргаж хуурайших, цийх үед дусааж хэрэглэхэд сайн байдаг.
- Төл малын нүдний дотор өнцгийн аньсганаас мөгөөрсөрхөг хальс ургаж цагаан нүдийг хаахыг малчид "налхитах" гэж нэрлэдэг. Тэр хальсыг зүүнд сүвэлсэн утсаар сүвлэн татаж хайчилж авна.

6. Хордлого. Хорт ургамал, муудсан тэжээл өгснөөс мал хордоно. Малд ургамлын хордлого тохиолдох үед бэлчээрийг ойр ойрхон сольж, хорт ургамалгүй бэлчээрийг сонгох хэрэгтэй.

Шинж тэмдэг:

- Бөөлжих,
- Шилээ татах,
- Амнаас нь цагаан хөөс цахрах,
- Гэдэс нь дүүрэх,
- Нүд нь улайх,
- Дөрвөн мөч нь татаж, булчин мах чичрэх,
- Тогтворгүй болж унаж, босох зэрэг шинж тэмдэг илэрнэ.

- Хорт ургамал, таананд хордсон ямаа бахирах, гэдэс нь дүүрэх, шүлсээ гоожуулах, ус тэжээлээс гарах, татаж унах, улаанаар шээх, амьсгаадах шинж тэмдэг үзүүлнэ.

Засал:

- Ямар ч хордлогонд бог малд давстай ус, цагаа, шар сүү өгөх, айраг, сүү зэргийг 500 мл орчмыг өгч гүйлгүүлж чацга алдуулах нь ашигтай.
- Зуны улиралд бог мал хордоход гүрээнээс 0.5 мл орчим цус авч дотуур нь шар ус, айраг 0.5-1 литр өгч, хүйтэн усанд шумбуулж, гүзээнд иллэг хийнэ.
- Тариурын нарийн зүүгээр зөв талын сүвээний хавирганы араар хатгаж гүзээний хийг гаргана (Энэ модулийн оршил хэсэгт Адиа Ганаагийн үнээг хэрхэн хатгасныг эргэн санана уу)
- Чих, хамрыг сэтлэх буюу гүрээнээс цус авна.
- Хордсон үхэр, адуунд 3 литр орчим савантай ус (сүүтэй цай мэт болгож) цутгаж өгнө.
- Усаар толгойг шавшиж, аарцны шар усыг дотуур өгч чацга алдуулна.
- Адууны хэлний үзүүрийг огтлох, үхрийн гүрээнээс цус авах зэргээр засал хийнэ.
- Адуу таананд хордож цусаар шээвэл хамрын самсааны судсыг хатгахдаа хамгийн хойт талын сахал үсний ар дээр нарийн хутгаар нилээд лав ханана.

Мал хорт ургамлаар **хордохоос сэргийлэх**ийн тулд гашуу хэмээх бэлдмэлийг зээргэнэ, хар хорс, шүдэн цагаан зэрэг тэр нутагт ургадаг хорт ургамал бүрээс авч, 10 литр усанд хийж хандлаад хонинд ялангуяа төлөг, шүдлэн, хурга, ишгэнд хорт ургамалтай бэлчээрт гаргахаас өмнө 100 гр орчмыг өгдөг байна. Гашууг зөвхөн тэр нутагт ургадаг хортой ургамлаас бэлтгэдэг.

7. Хужирт түлэгдэх. Мал сүргийг эрдэс тэжээл өгөхгүй, хужирлахгүй удааснаас хужирссан мал гэнэт их хэмжээний хужир идэж түлэгдэх явдал тохиолддог. Мөн хужирт оруулсан малыг тэр даруй усалснаас түлэгдэж болно. Ядарч доройтсон, эцэнхий туранхай, өлөн мал хужирт түлэгдэх нь илүүтэй тохиолдоно. Бороо орсны дараа их нартай үед хужирссан мал түлэгдэх нь элбэг байдаг.

Шинж тэмдэг:

- Хужирт түлэгдсэн малын гэдэс дүүрэх,
- Амнаас нь цагаан хөөс цахран хэвтэх,
- Гөлийж зогсох,
- Хар чацга алдах зэрэг шинж тэмдэг үзүүлнэ.

Засал:

- Хорыг гаргахын тулд түүхий сүү өгөх,
- Гурилын цутан, нүүрс, үнсний уусмал уулгаж болно.

Сэргийлэх арга: Мал сүргийг тогтмол хужирлан, давс, хужир шүүг хороо хотондоо тавьж долоолгох хэрэгтэй. Мал хужирлахдаа дараах гормыг баримтлах нь зүйтэй. Үүнд:

- Малыг хужирлахаас өмнө усалж, идээшлүүлсэн байх,
- Малыг хужирт оруулахын өмнө амрааж, хужраас гаргасны дараа хэсэг хугацаанд услахгүй байх,
- Их хужирссан, олон хоног сараар хужирт оруулаагүй буюу бор шороо, мараа долоож байсан малыг цөөн цагаар хужирт оруулж гаргах замаар дасгаж хужирлах,
- Мал хужирт нэг ороод ханахгүй учир 1-2 хоногоор хужиртай нутагт бууж хэд дахин хужирт оруулж байвал зохино.

8. Яс хугарах. Мал эвгүй хальтарч бүдэрч, унах, мөргөлдөх, өндөр уултай газар чулуунд цохиулах, хаданд хөлөө хавчуулах, малын угаалга, тарилга, туулгалтын үед малтай болгоомжгүй харьцах зэрэг гадны шалтгаанаас болж малын яс хугарч бэртдэг. Мөн эрдэс бодисын дутагдлаас яс зөөлрөх, сөнөрөх, яс сийрэгжих зэрэг нь яс хугарамтгай болгодог хүчин зүйлс юм.

Шинж тэмдэг:

- Малын аль нэг хөлний чөмөг яс хугарч, бэртсэн бол тэр хөлөө газар гишгэх байтугай хумслаж чадахгүй, хугарсан хөлөө өргөж, сойж зовиуртай зогсоно.
- Сойсон хөлийг барьж үзэхэд хөл нь сул, ясны хугархайн үзүүрүүд шажигнах чимээ сонсогдоно.
- Мах булчин гэмтэх, хавдах зэрэг шинж тэмдэг илэрнэ.

Засал:

- Малын хөл, мөч хугарч бэртсэн бол давстай шорвог өтгөн хар цайгаар шавшиж дотуур нь тогооны хөө, алтан гагнуурын үндэс, модны агилын ханд өгнө.
- Хугарсан ясыг барьж эвт нь оруулж чиг барьж бооно.
- Хавдар нь багасах тутам боолтыг бага багаар байнга чангалж байвал зохино.
- Хугарсан хөлд чиг тавьж боохдоо завсарт нь өмхий өвс тавьж өгвөл арьс ялзарч гэмтэхгүй сайн талтай.
- Хавирга хугарч дотогшоо цөмөрсөн байвал тэр хэсгийг модны хар цавуугаар шавж, дээрээс нь илэг нааж болно.
- Яс бороолж эдгэрэлтийг түргэтгэх зорилгоор баавгайн доньтыг дунд гарын шаазангаар усны өнгө тод, шаравтар болтол найруулж өгнө. Эсвэл бэртсэн малын хэлийг дагуулан хуурай доньтоор нэг сайн зурж болно.

9.Малын үе тулах, мултрах. Мал хальтрах, эвгүй гишгэх, бүдэрч унах, зэлэнд орооцолдох, чөдөр тушаатай үргэснээс хөл мөч нь гэмтэх булгарах, тулгах тохиолдол гардаг.

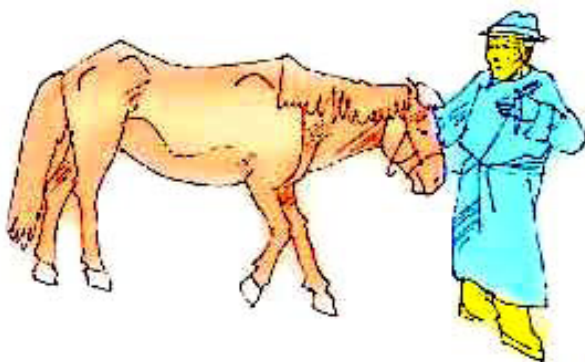
Шинж тэмдэг:

- Доголох, гишгэж чадахгүй болох,
- Гэмтсэн хөл мөч нь хавдаж хөндүүрлэн, хөлөө сойж зогсох

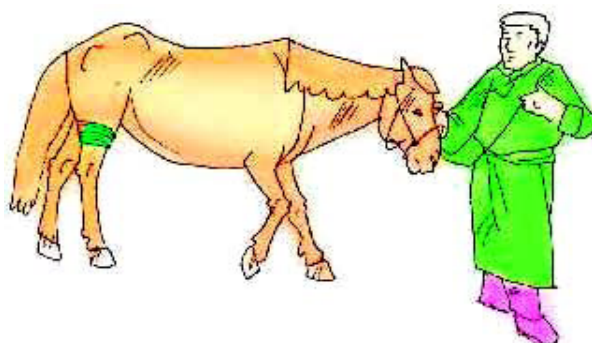
Засал:

Малыг хөтлөх, туух зэргээр хаанаа гэмтэл авсныг зөв тогтооно.

- Малыг эвтэйхэн унагаж хэвтүүлээд, хөлийг нь нугалж тэнийлгэх, дарах татах аргаар гэмтлийг нь тодорхойлно (зураг 7).

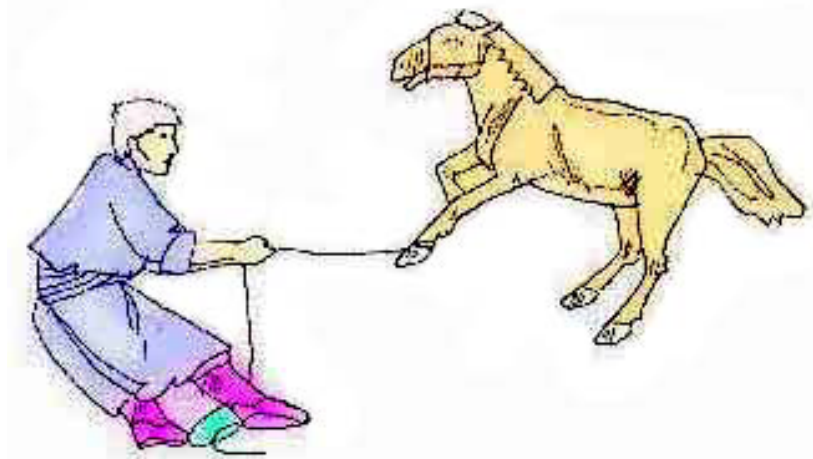

Зураг 7. Морины хөлний гэмтлийг тодорхойлж байгаа нь

Зураг 8. Морины мултарсан тойгны дээд хэсгээр чанга боогоод хөтөлж байгаа нь

- Мултарсан үений хоёр талын яснаас татаж сунгах маягаар үеийг байранд нь оруулдаг. Мултарсан үе байрандаа орохдоо торхийх чимээ гарна.
- Үеийг оруулсны дараа хаванг буулгах зорилгоор шорвог хар цайгаар сайн норгосон даавуугаар бооно.
- Мултарсан тойгны дээд хэсгээр чанга боогоод малыг хөтөлж туун тойгийг нь байранд нь оруулах арга байдаг (зураг 8)
- Тойг нь мултарсан малын сагагаар оосорлон үргээж, татвал тойг амархан ордог (зураг 9)

Зураг 9. Дааганы хөлийг оосорлон үргээж, татаж байгаа нь

10. Шарх. Үзүүртэй төмөр, модонд сүлбүүлэх, мөргөлдөх, хазуулах, чоно, нохой урах, хачигтах, өтөх, хамуурснаас арьсаа маажиж, шалбалах зэрэг элдэв шалтгаанаар малын арьс, булчингийн эд шархална. Шарх үүсгэгдсэн шалтгаанаас хамаарч ил болон битүү хэлбэрийн шарх үүснэ (зураг 10).

Шинж тэмдэг:

- Ил шархнаас цус ихээр гоожих
- Урагдаж шалбарснаас болж арьс булчингийн зарим хэсэг тасарч алга болох, эсвэл үхжих

Засал:

- Шархыг эмчлэхийн тулд юуны өмнө цусыг тогтоох хэрэгтэй. Малчид хонь, тэмээний ноос, шар навтас, хөвөн зэргийн аль нэгийг шатааж нүүрсээр нь шархны өнгийг дарж цусыг тогтоодог.
- Хэрэв том судас гэмтсэнээс цус их алдаж байвал судасны дээд талаар сур, олсоор чанга боож хэсэг зуур байлган цусыг тогтсоны дараа авна.
- Шархыг эмчлэхэд далан түрүүний цэцэг, сэндэр, алтан гагнуурын үндэс, гишүүний навч, үндэс зэргийг хандалж шавшиж хэрэглэнэ. Гишүүн ба алтан гагнуурын үндсийг дотуур хэрэглэхэд шарх нь хурдан битүүрч эдгэрдэг.
- Удаан эдгэрдэггүй шархыг 200-250 гр хурданцагааныг нэг литрусанд буцалгаж хандлаад нэг өдрийн завсартайгаар 1-3 удаа шавшиж угаахад сайн.
- Нарсны шилмүүс, боргоцойг сайтар буцалгаж хандлаад ямар ч малын шарх угаахад мах түргэн түрж ургахаас гадна ялаа суухгүй сайн талтай.

Зураг 10. Ил шарх

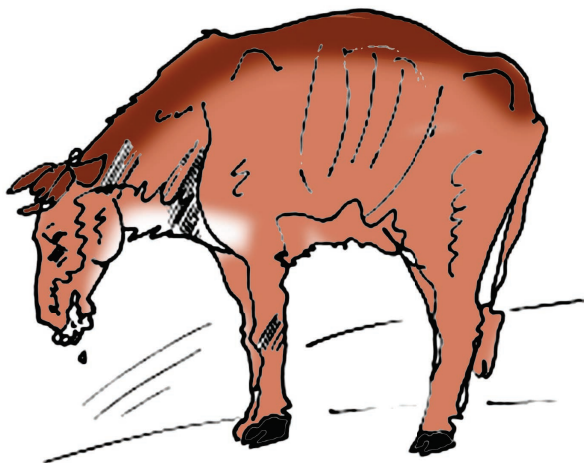

11. Мал осгох. Бэлчээрийн мал аж ахуйн нөхцөлд зун, намрын хүйтэн бороонд үс ноосыг хяргаж авсан хонь, ямаа, мөн өвлийн тэсгэм хүйтэнд бага насны мал амархан осгоно.

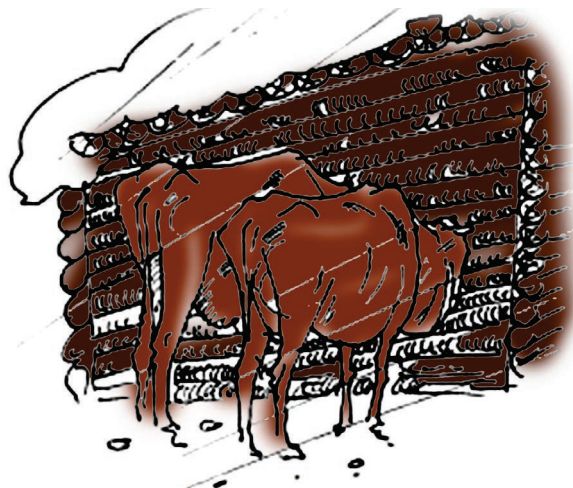
Осгосон малын шинж тэмдэг:

- Осгосон малын амнаас хөөс цахран, дагжин чичирч, эвхрэн зогсоно.
- Шингэн нус гоожно. Ямаа, үхэр орилон унах, адуу бэгцийж зогсох, тэмээ чичрэн шилээ татах, олон дахин босч, хэвтэх зэрэг онцлог ялгаатай.
- Осгосон мал ямар нэг юмны нөмөр бараадах бөгөөд даарснаас шилээ татаж, ам нь зуурна.

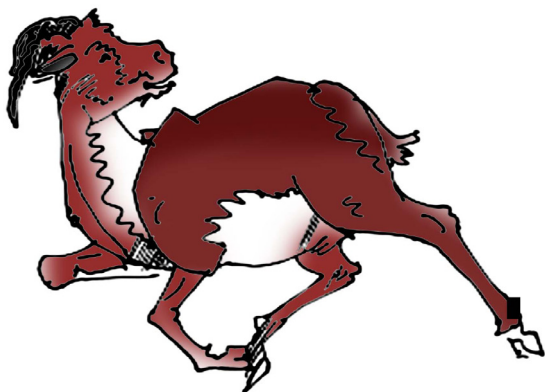

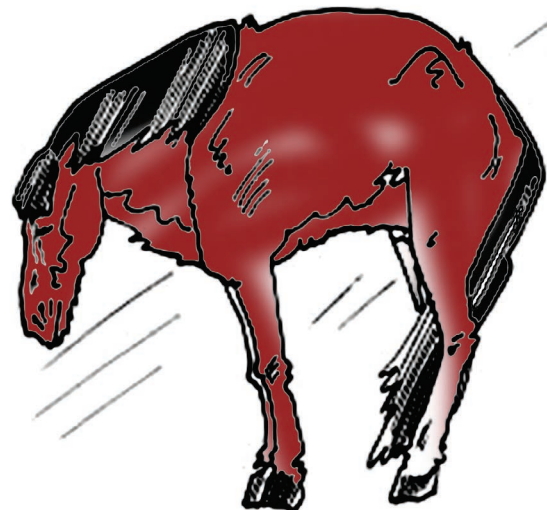
Зураг 11. Амнаас хеес цахран, дагжин чичирч, эвхрэн зогсож буй үхэр

Зураг 12 Байшингийн нөмөр бараадан зогсож буй үхэр

Зураг 13. Орилон унаж буй ямаа

Зураг 14. Бээрч осгосон адуу биеэ хураан бэгцийн зогсоно

Малыг осгооноос гаргах сувилгаа:

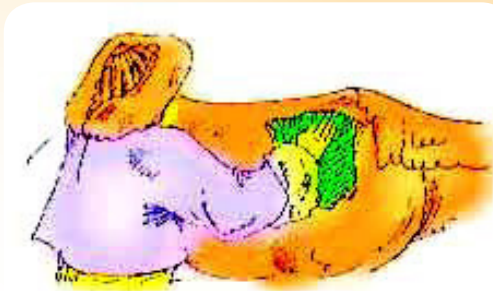
- Осгоог нь гаргах гээд шууд дулаан байранд оруулах, халуун цай уулгаж болдоггүй. Харин тостой, хүйтэвтэр давстай хар цай өгч, амны зуурааг тавиулна.
- Таар, шуудай зэргээр биеийг нь үрж дулаацуулаад сэрүүн газарт оруулах нь чухал. Осгосон малын бүх биеийг шуудайгаар үрж өөрөөр нь дулаацуулж, хөдөлгөж явуулсны дараа нь бага зэрэг дулаалах нь тустай.

Зураг 15. Ам нь зуурсан адууны аманд ташуур зуулгаж зөөлөн хөшиж зуурааг тавиулна

- Хонь, ямааг нэмнэж болно.
- Жаахан дулаацах үед нь шар тостой хар цай өгнө. Ингэж дулаалсны дараа халуундуу цай, аарц, цагаа уулгаж, халгайн гурилаар хийсэн зоодой өгөх зэргээр сувилна.

Зураг 16. Таар, шуудайгаар биеийг нь үрж дулаацуулна

Зураг 17. Осгосон хонийг нойтон шороонд булж дулаацуулж байгаа нь

- Сайн босч чадахгүй бол хучиж хэвтүүлнэ. Нэхий, арьс, эсгий зэрэгт толгойг нь ил гаргаад хучиж бооно. Осгосон хонь, ямааг нойтон шороонд булдаг арга ч бий.
- Нэрмэл болон цагаан архи өгч болно. Бог малд 50 мл, бод малд 100 мл архи өгөх нь тохиромжтой.

Малыг осгохоос сэргийлэх нь.

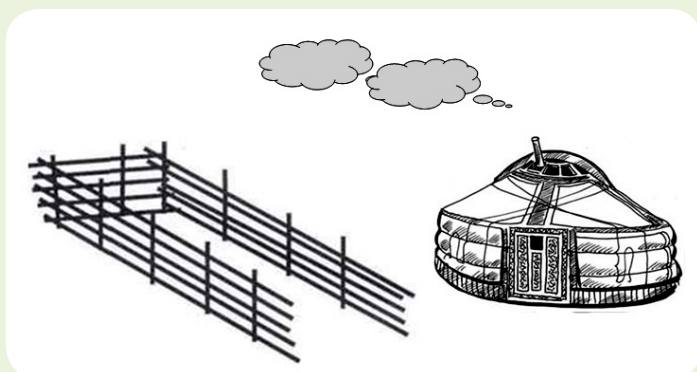
Бог малыг хамгийн ойр байгаа хашаанд тууж оруулна.

Хүйтрэхээс өмнө хүйтэн усаар усалж, малын цочоог гаргах, хүйтэн усанд шумбуулан хүйтэнд дасгавал зохино. Хашааг гэрийн утааны дор гудамлан барьж, мал оруулахад мал утааны илчинд дулаацна. Гуу, жалга, эрэгний нөмөр, харгана, хад хавцалд малыг оруулж болно. Зуны отрын нутагт хашаа, хороотой байх нь чухал. Өвөл хашаанд татах хөшгөөр зусланд осгосон малаа бүтээдэг. Малын ноосыг хяргасны дараа зориуд хүйтэн усаар шавших, усанд шумбуулах зэргээр тэсвэр суулгах хэрэгтэй.

Гэрийн утааны дор хашааг сунган барьж мал оруулах нь ашигтай. Урт хашаа бүтээлэг тавихад хялбар байдаг (зураг 19).

Зураг 18. Хонийг хяргасны дараа хүйтэн усанд шумбуулж байгаа нь

Зураг 19. Гэрийн утааны дор урт нарийхан хашаа барьж, осгосон мал оруулж бүтээхэд бэлтгэсэн байдал

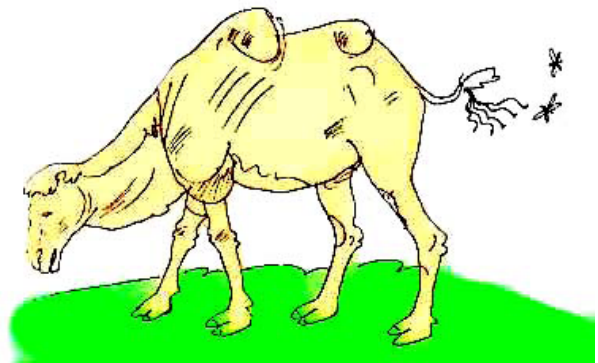
12. Мал өтөх. Малын арьс ямар нэг шалтгаанаар шархлах, шалбарах, хөлс, шээс баасанд нурах зэрэг нь мал өтөх шалтгаан болно. Өтсөн малыг даруй эмчлэхгүй бол үхэж хорогдох төдийгүй мал сүргээсээ тасарч тэнэж явах зэргээр малчдын ажлыг хүндрүүлдэг.

Шинж тэмдэг:

- Өтсөн мал маш тогтворгүй, зовиур шаналгаатай болж дороо дэвхцэх, мод, хад, эрэг шөргөөх, өтсөн газраа хазах, маажих, цавчих, дэвсэх зэрэг байдлыг үзүүлнэ.

Засал:

- Юуны өмнө өтсөн малын шархыг угааж цэвэрлээд өтийг бүрэн түүх хэрэгтэй.
- Өт нь малын биеийг хөндийлөн идэж, гүнзгий яргасан бол түүхэд бэрхшээлтэй байдаг. Иймээс шархыг хэсэг зуур нойтон хөвөн, даавуугаар агаар хий орохгүйгээр бөглөхөд өт нь наашаа гарч ирдэг учраас түүхэд хялбар болно.
- Өтийг түүж шархыг цагааны шар сүүгээр угааж нунтаг эм хийхэд сайн. Өтийг бүрэн түүгээд дахин өтөхөөс сэргийлж тогооны хөө, үнсийг тостой хольж шарх, түүний эргэн тойронд түрхэнэ. Давс хийж шархыг эгшээнэ. Шарханд тосгүй хөө, дагш, арц, зээргэний нунтгийг цацах, шархны эргэн тойронд тарваганы тос болон өтний эсрэг үйлчилгээтэй уусмалыг түрхэж ялаа дахин суухаас сэргийлнэ.
- Өтөж хүндэрсэн малд дотуур төлөгч өвс, тарнын ханд өгөхөд шарх хурдан эдгэрнэ. Хонины сүүлний өтийг арилгахгүйгээр адууны шар хомоолын халуун нурмыг хийхэд гойд сайн эдгэрдэг гэдэг. Харин бусад газар нь өтсөн бол өтийг арилгасны дараа халуун нурам хийнэ. Нэг удаа хийхэд үндсэндээ эдгэрнэ.

Зураг 20. Малын сүүлэнд хялгасаар цацаг хийж зүүж өгвөл ялаа, батгана үргээх сайн үргээлэг болдог.

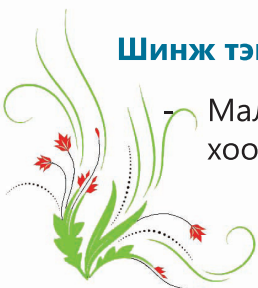
Урьдчилан сэргийлэх арга: Шархыг өтөхөөс хамгаалах, хурдан эмчилж эдгэрүүлэхийн тулд шархтай малыг өдөр бүр үзэж, шинэ өтийг цэвэрлэх, зуны халуунд шархан дээр хурц үнэртэй зүйл цацах, боолт хаалт хийх арга хэмжээг авна. Боолт тогтохгүй газар шархан дээр даавуу тавьж үс ноостой нь оёх, наах зэргээр ширэлдүүлж бэхлэх хэрэгтэй.

13. Мал могойд хатгуулах. Бэлчээрт идээшилж яваа малын толгой, хоншоор, хушуу, хөл, дэлэн хөхийг могой хатгаж хордуулах явдал тохиолддог. Хэрэв могой малын судас буюу түүнд ойр хатгасан бол могойн хор түргэн зуур бүх биеэр тархаж хүндээр өвчлүүлнэ.

Шинж тэмдэг:

- Малын толгойн хэсэгт могой хатгасан бол малын эрүү, толгой ихээр хавдаж, хоол идэх дургүй болно.

- Хэрэв хөл, үе мөчийг хатгасан бол хөл нь хавдаж доголно.
- Могой хатгасан хэсэгт хатуу, халуунгүй, дарахад эмзэг хавдар үүсэх онцлогтой.
- Хатгасан хэсэгт үсийг ярж сайтар ажиглавал ганц, хоёр цэгт зүүний сүвэгч мэт нарийн нүхээр цус бултайсан, хатсан байхыг ажиглаж болно.

Засал:

- Хавдрыг шар сүүгээр угааж, исгэлэн тараг, хоормог түрхэнэ. Мөн хатгуулсан малд шар сүү, тараг цутгаж өгнө.
- Могой хатгасан даруй тамхины бохийг хавдрын гадуур түрхэж, хавдар харьсан ч үргэлжлүүлэн түрхэнэ.
- Хөл нь хавдаж байгаа бол хавдрын дээгүүр сур, олсоор боож, хавдрын доод талаас хагалж цус гаргаж болно.
- Хавдраас могойн хорыг хөхүүлэхийн тулд үхрийн нойтон баас, малын шинэ дэлүү, уушиг, нойтон нэхийгээр хавдрыг ороож хорыг гадагш хөхүүлнэ.
- Хавдрыг шар усаар байн байн шавших, хавдар дээр тараг, нялцгайвтар зуурсан гурил тавьж боож ч болно.

14. Мал шивээтэх. Ихэвчлэн тал хээрийн бүсэд шивээт хялгана, нохой шивээ их ургадаг бөгөөд шивээтэй бэлчээрт хариулж байсан мал шивээтэх нь их байдаг. Шивээ ихтэй өвсөөр тэжээсэн мал бас шивээтнэ. Ялангуяа хонь, ямаа, тэмээ шивээтэх нь их байдаг.

Шинж тэмдэг:

- Шивээний үр (зүү) малын үс ноосонд шивж тогтоод улмаар арьс мах уруу ярган орж биеийг загатнуулснаас мал биеээ шөргөөж үс ноос бүрзийж унана.
- Малын ам, хамар, эрүү, тагнайд шивээний үр шигдэн орсноос үрэвсэл үүсэж идээлэх учраас хавдаж, шархлах нь их байна.
- Шивээтсэн малын турууны салаа, шилбэнд шивээний үр шигдэж үрэвсүүлснээс доголно.
- Тэмээний уланд шивээний үр яргаж орсноос тэмээ байн байн дэвсэлснээс ул таваг нь цорно.

Засал, тордлого:

- Малын биен дээрх шивээг түүх,
- Шивээтэж улдсан тэмээг хэд хоног хялганагүй билчээрт гаргах, уланд нь тос түрхэх, үхрийн нойтон баас гишгүүлэх хатуу хөрстэй хайргархаг газар дагуулж билчээх,
- Шивээтсэн хонь, ямааны турууны завсрын шивээг түүж, үс ноосыг нь хайчлан тос түрхэх зэргээр тордоно.

Урьдчилан сэргийлэх арга: Мал шивээтэхээс сэргийлэхийн тулд хагдарсан шивээт хялгана ихтэй бэлчээрт малаа бэлчээхгүй байвал зохино. Шивээт хялгана цэцэглэж байгаа үед нь уг бэлчээрээр олон адууг тууж өнгөрүүлбэл хялганы цэцэг унаж үр тогтохгүй болж мал шивээтэх нь бага болно.

15.Морь нуруугаа авах. Морийг зохисгүй унаж эдлэх, эмээлийн тохон нимгэн байх, мөн нар салхи, хар чийгэнд хөлстэй нь цохиулснаас морь нуруугаа авдаг.

Шинж тэмдэг:

- Морины нурууны арьс нь аль нэгэн хэсэгтээ зүлгэгдэж хөрсгүй болох,
- Битүү хавдах, хөндүүрлэх,
- Цоорч шархлах

Засал эмчилгээ:

- Нурууны хөрсгүй болсон хэсэгт тостой хөө, тарваганы тос, түүхий сүүний цөцгийн тос, шар тос түрхэж, эдгэрч хөрс сууж үс ургатал нь эмээл тохохгүй байх.
- Шинэ үүссэн битүү хавдрыг хүйтэн жин тавих, давстай хүйтэн усаар шавших, эмээлийн судас хатгах, хойш татах (сүүлний гол, сүүлний уг, зооны судас хатгах) зэргээр эмчилдэг.
- Олон дахин нуруугаа авсан морийг “үхмэл нуруутай” морь гэцгээдэг. Тийм морины нуруу битүүрч эдгэрэх боловч эмээл тохуут нуруу, сээрээрээ овойн хавдаж заримдаа бүр цоордог.
- Ер нь үхмэл махтай нурууг задалж эмчлэх ардын арга олон байдаг. Тухайлбал, хонины халуун уушгаар бүтэн өдөр шөнө хөхүүлэхэд уушиг ногоорч, нурууны мах ягаардаг. Үүний дараа үхсэн махыг өвчиж цагаан мөөгний шөл, модны агилын ханд зэргээр шавшиж тостой хөө хийж эмчилнэ.

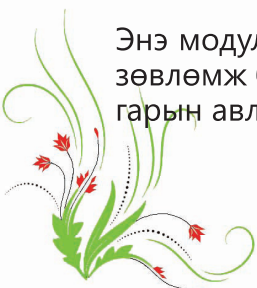
Урьдчилан сэргийлэх арга:

- Намрын хар хяруунаар морины эмээл авахдаа нуруунд нь үнс цацах хэрэгтэй.
- Олом жирэм нь сул байснаас эмээл холхиж морины нуруу автах тал байдаг учир мордохдоо олмоо чангалж, буухдаа сулруулж бай.
- Эмээллэхдээ морины нурууны үсийг сөргөөлгүй дагуулан илээд, эмээлээ урдаас хойш нь гилэн үсийг нь дагуулж тохож байгаарай.
- Хэрэв хавтас нарийхан, дотогшоо овон товонтой, уяа зангилгаатай, тохон дайртай бөгөөд нимгэн байвал морины нурууг амархан авна.
- Моринд хэтэрхий дүүжилж гуйвуулан мордох, явахдаа хоёр хөлөө хэт давирах, биеэ хойш урагш займчуулах, унаатайгаар өвс идүүлэх зэрэг нь морины нурууг авдаг.

ДАСГАЛ 3.

Энэ модулийн “Малын халдваргүй өвчин” хэсэгт байхгүй өвчин эмгэгийн талаар нэг зөвлөмж бичээрэй. Зөвлөмжийг бичихдээ радио телевизийн нэвтрүүлэг сонсож, ном гарын авлага ашиглахаас гадна туршлагатай малчдаас асуугаарай.

Ганаа, Болороо хоёрын бичсэн зөвлөмж

Адуу соёнготвол яах вэ?

Үрээ морийг агталсны дараа хэд хоноод бөгсөө чирсхийж доголох, шалан салтаа орчмоор хавдах зэргээр хүндрэл илрэхийг **соёнготох** гэнэ.

Шинж тэмдэг:

Соёнготсон адуу нь хойт талынхаа аль нэг хөлийг сойж, өвс идэхгүй зогсох, ус аниртаж бараадах онцлогтой.

Засал, тордлого:

1. Соёнготсон адууны шарх хавдаргүй, цус алдаагүй дөнгөж доголох төдий хөнгөн байвал, бүлээн эмээл тохож халтал нь унаад, махны шөл өгөх юмуу эсвэл хар модны давирхайгаар утаж шөнөжин уяад тавьдаг.
2. Их хүндэрч шалан, салтаа нь хавдаж, хойт хөлөө чирч доголох юмуу бүр явж чадахгүй байвал адууны буюу өөрийнх нь засааг буцалгаж шөлийг нь өгдөг. Мөн гүүний айраг цутгаж өгөхөд засал авдаг.

ДАСГАЛ 4.

Ганаа адуу хатгах уламжлалт эмчилгээний талаар Өвөрхангай аймгийн төгрөг сумын эргэн Дамбаа гуайн туршлагаас (<http://malgatgah.blog.banjig.net>) уншиж, адуу хатгах цэгийг зөв олох дасгал хийв.

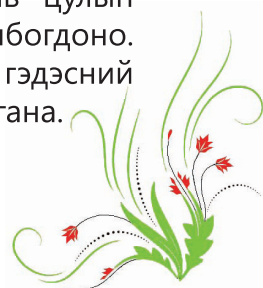
Монголчуудын мал амьтны эмгэгийг эмчлэхэд эртнээс хэрэглэж ирсэн нэгэн өвөрмөц арга бол түрэм тавих буюу хатгах засал юм. Мал хатгах засал нь ихэвчлэн захын мэдрэлийн судас хялгасан судасны тор, мэдрэлийн сүлжээнд үйлчилдэг ч цөөн тохиолдолд дэлүү, сав, умс, гүзээний эмгэгт хэрэглэх нь бий.

Зураг 21. Доголсон адууны хөлийг үзэж буй нь

Сээрэн сиймхий хатгах. Хар сээрний дээд талд орших шилний шандасны сиймхийг нэвт хатгахыг хэлнэ. Адуу гүлдийх, уруугаа авах, нэвчээс авах үе хатгана.

Чихний үзүүр хатгах буюу цуулах. Чихний дэлбээ нь хялгасан судас, мэдрэлийн төгсгөлийн өргөн сүлжээтэй. Сав цулын олон эрхтэнтэй гүйдэл судлаар холбогдоно. Амьсгалын замын эмгэг, ходоод гэдэсний эмгэг, нарших, жилбинтэх үед хатгана.

Дэлүү хатгах. Адуу дэлүүтэх өвчний үед зөв талын сүвээний гурван хавирганы урдуур нурууны голоос 8.12 см зайд шөвгөөр 4-6 см хатгана.

Умс хатгах. Адууны баруун талын өлөн хонхорт ташаан толгой сүүлчийн хавиргыг холбосон шугамын голд аймхай мөгөөрсийг чиглүүлэн хатгана.(Адуу үргэлж хөрвөөх үед)

Зураг 22. Малын засал эмчилгээний хэрэгсэл

Цөнгөрөг хатгах. Адууны ташаа буух, цүгцүүргээ авах, хойшоо доголох, дээгүүр доголох үед олон ясны уулзвар, ташаан толгой өгзөгний товгорын дунд 4-6 хуруу гүн хатгана.

Сүүлний торгон үзүүр хатгах. Адуу түүдэгтэх, гэдэс дүүрэх, гэдэс ходоод хямрах, шээс хаагдах зэрэгт сүүлний үзүүрийн мэдрэлийн судлыг цочроож, цусны судасны нарийн төгсгөлийг хатгана.

Хэвлийн усан бэлчир хатгах. Хэвлийд ус хуримтлагдах соёнгодох, дэлэн айсан үед хүйснээс урагш арьсан доорх ислэгийг дөнгөж нэвтрэн, шар усыг гаргана.

Асуултад хариулаарай.

№	Асуулт	Тийм	Үгүй	Мэдэхгүй
1	Малын өвчнийг юу гэж ангилдгийг мэдэх үү?	★	○	△
2	Малын халдваргүй өвчин үүсэх шалтгааны талаар хэр зэрэг мэдэх вэ?	★	○	△
3	Малын халдваргүй өвчний шинж тэмдгийг ялгаж чадах уу?	★	○	△
4	Малаа халдваргүй өвчнөөр өвчилсөн тохиолдолд та засал эмчилгээ хийж чадах уу?	★	○	△
5	Энэ модулийг судлах явцдаа малын халдваргүй өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх арга сурсан уу?	★	○	△
6	Тогооны хөөг малын эмчилгээ сувилгаанд хэрэглэх тухай мэдэх үү?	★	○	△
7	Таанын хордлого авсан үхрийг хатгах цэгийг олж чадах уу?	★	○	△

8	Могойд хатгуулсан малд тусламж үзүүлж чадах уу?	☆	○	△
---	---	---	---	---

2. Тухайн дүрсийг хэдэн удаа сонгосноо доод талын дөрвөлжинд тоогоор бичээрэй.

Хэрвээ та ☆-г 6 удаа сонгосон бол түүний доод талын дөрвөлжинд **6** гэх мэтээр тэмдэглээрэй.

☆	○	△

Санамж

- ☆ 6-8 байвал, Та малын өвчин, өвдсөн малыг эмчилж тордох талаар амжилттай суралцаж байна, гэхдээ бодит байдал дээр ажиглах, өөрөө хийж турших шаардлагатай байна гэж үзнэ.
- 4-6 бол Та малын өвчин, өвдсөн малыг эмчилж тордох мэдлэг чадвар эзэмшиж байна. Гэхдээ өмнө үзсэн хичээлээ үе үе эргэн харж бататгаж байгаарай.
- △ 2-4 байвал малчин хүн малын өвчний талаар анхан шатны мэддэгтэй, өвдсөн малыг эмчилж тордох туршлагатай, малын халдварт өвчин дэгдсэн үед үүргээ биелүүлдэг байх ёстой учраас энэ бүхэнд Таныг шамдан суралцаарай гэж зөвлөж байна.

4.МАЛЫН ХАЛДВАРТ ӨВЧИН

Манай оронд халдварт өвчин нь мал сүргийн эрүүл мэнд, ашиг шимд сөргөөр нөлөөлж, эдийн засгийн ихээхэн хохирол учруулсаар байна. Эдгээр өвчнүүд нь нэг малаас нөгөөд хялбархан халдварлаж, хурдан тархахаар үл барам, боом, галзуу, бруцеллёз зэрэг халдварт өвчнүүд малаас хүнд халдварлаж, өвчлүүлэх аюултай байдаг.

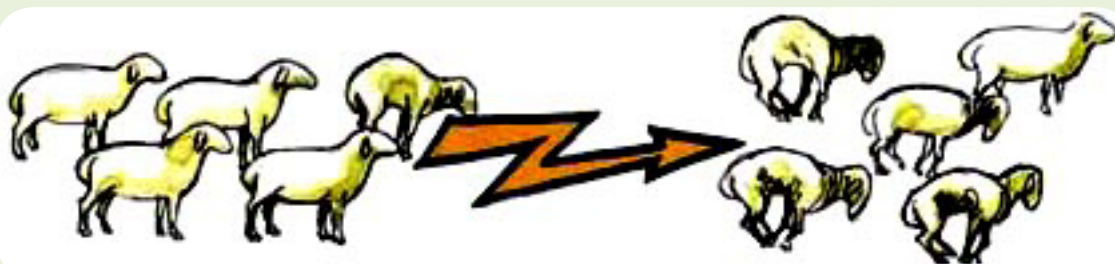
ХАЛДВАРТ ӨВЧИН

Арчилгаа, маллагааны аргаар урьдчилан боломж хязгаарлагдмал

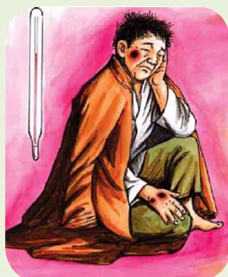
Ихэнх тохиолдолд өвчлөл түргэн явцтай

Нэг малаас нөгөө малд, нэг сүргээс нөгөөд маш түргэн тархана

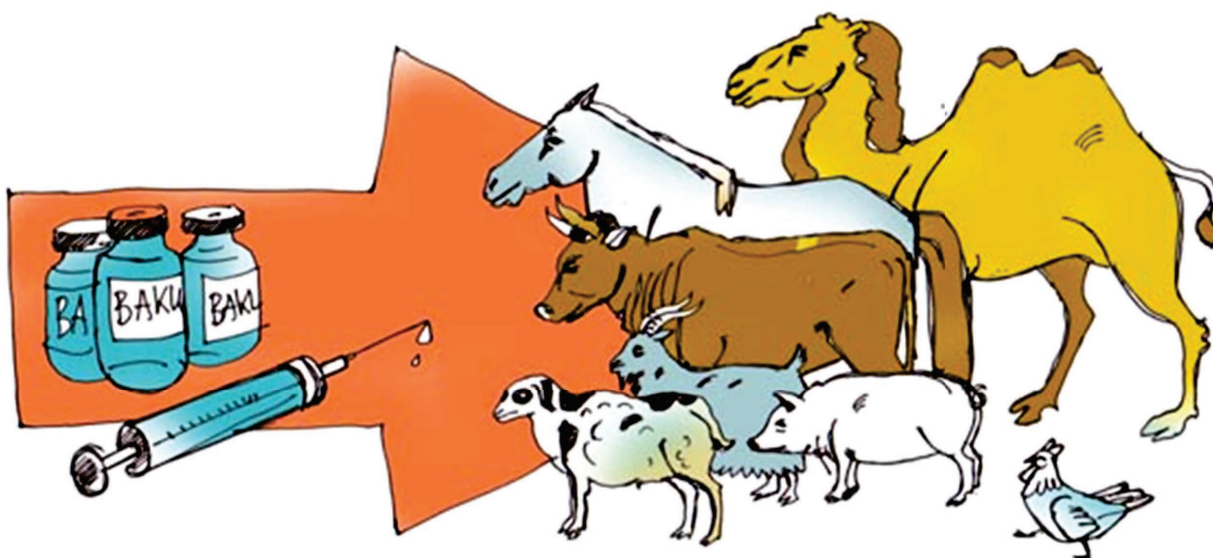

Малаас олноороо үхэх эрсдэлтэй

Халдвар хүнд дамжин өвчлүүлэх аюултай

Зураг 23. Халдварт өвчний эсрэг вакцин бол мал, амьтныг өвчнөөс сэргийлэх гол арга юм

Халдварт өвчний үүсгэгч. Халдварт өвчнүүд нь ихэнх тохиолдолд нян (бактери) болон вирус хэмээн нэрлэгддэг нүдэнд үл үзэгдэх бичил биетүүдээр үүсгэгддэг байна.

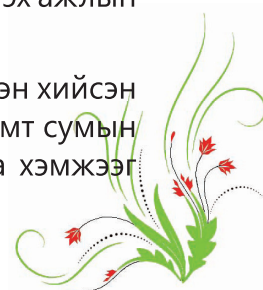
Халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх. Халдварт өвчин нэгэнт гарсан тохиолдолд үүнийг эмчлэх, цаашид бусад нутагт тархахаас сэргийлэх нь амаргүй байдаг. Иймээс хамгийн найдвартай арга нь өвчин гарахаас урьдчилан сэргийлэх явдал юм. Урьдчилан сэргийлэх гэдэг нь малд вакцин тарьж дархлаа үүсгэхийг хэлнэ.

Монгол улсын “Малын удмын сан, эрүүл мэндийг хамгаалах хууль”-ийн дагуу төр, мал эмнэлгийн байгууллагууд, малчин, малын эмч тодорхой үүрэг хүлээдэг.

а. Мал эмнэлэг, үржлийн тасаг болон мал эмнэлгийн байгуулага доорх үүргийг хүлээнэ. Үүнд:

- Халдварт өвчнүүдийн гаралтын судалгааг өвчин тус бүрээр сүүлийн 5-10 жилээр, өвчилсөн, үхсэн болон вакцинжуулсан малын тоо, төрлийг сараар, өвчин гарсан цэгийг газар нутаг, айл өрхөөр гаргасан зураглал үйлдсэн байна.
- Хөрсний халдварт өвчин гардаг газар нутагт буй бүх мал, амьтны тоог жил бүр гарган, тухайн өвчнүүдийн гаралтын байдалд дүн шинжилгээ хийж, эмчлэн сэргийлэх төлөвлөгөөг зохион, эмчлэх, сэргийлэхэд шаардагдах эм, бэлдмэлийн хэрэгцээг гарган, уг арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлын тооцоог хийнэ.
- Мөн сэг зэм устгах, уст цэг, хашаа, хороог цэвэрлүүлэх, халдваргүйжүүлэх ажлын хэмжээ, график, зардлын тооцоог хийж хэрэгжүүлнэ.
- Өвчний гаралтын судалгаа, зураглал, өвчлөмтгий малын тоонд үндэслэн хийсэн жил бүрийн урьдчилан сэргийлэх төлөвлөгөөг, холбогдох зардлын хамт сумын тамгын газарт илгээж, засаг даргын захирамжаар батлуулан, уг арга хэмжээг

хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөг айл, өрх, малын эзний нэр, сар өдрөөр нь гаргаж хавсаргасан байна.

6. Малын халдварт өвчинтэй тэмцэхэд малын эзэд, малчдын хүлээх үүрэг:

Өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх талаар:

- Халдварт өвчнүүд гардаг газар нутагт малаа маллаж байгаа малын эзэд, малчид нь бэлчээр, уст цэгээ мал, амьтны сэг зэмээс тогтмол цэвэрлэж байх,
- Урьдчилан сэргийлэх төлөвлөгөөт тарилгад цаг хугацаанд нь малаа бүрэн хамруулж байх,
- Боом, дуут хавдраар үхсэн малын хүүр, сэг зэм байсан газарт халдваргүйжүүлэлт хийлгэж, пайзтай болгосон байх,
- Малдаа үзлэг, тарилга хийлгэхдээ малаа бүрэн байлгах, шаардагдах хүн хүч, хашаа хороо, бэхэлгээний зүйлээр хангасан байх,
- Малын хашаа, хорооны өтөг бууцыг тогтмол цэвэрлэж байх.

Өвчин гарсан тохиолдолд:

- Ямар нэгэн халдварт өвчин гарвал мал эмнэлэгт яаралтай мэдэгдэх, үүнд: боом, дуут хавдар гарсан тохиолдолд 12 цагийн дотор, брадзот, дотрын халдварт хордлого, зогсоо, догол гарсан үед аль болохоор богино хугацаанд мэдэгдвэл зохино.
- Малын эмчийг иртэл өвчтэй малыг сүргээс нь ялган тусгаарлаж, үхсэн малын хүүрийг нохой, шувуунд идүүлэхгүй байх ба шаардлага гарвал халдваргүйжүүлэх бодис хийж булж устгах арга хэмжээ авна.

в. малын эмчийн хүлээх үүрэг:

- Ямар нэгэн халдварт өвчин гарсан тухай мэдээ авмагц цаг тухайд нь очиж оношийг зөв тогтооно.
- Бүх өвчлөмтгий малд нь толгой дараалан үзлэг хийж /халууныг хэмжих/ ил шинж тэмдэгтэн болон халуунтайг ялгаж, зохих зааврын дагуу эмчилгээг яаралтай хийх,
- Хөрсөөр дамждаг халдварт өвчнөөр үхсэн малын хүүрийг бүтнээр нь булна. Зайлшгүй шаардлагаар задлан шинжилгээ хийж болох ба өвчтэй малын хүүр байсан, хүүр задалсан, булсан газрыг сайтар халдваргүйжүүлнэ.
- Малын боом өвчин гарсан тохиолдолд заавал хүн эмнэлгийн байгууллагад мэдэгдэж, малын хүүр задлахыг хориглоно.
- Боом, дуут хавдар, ботулизм, брадзот, дотрын халдварт хордлогоор үхсэн малын үс, арьс шир, үс ноосыг авах, өвчилсөн малын сүү, сааль, ашиглахыг

хориглохын дээр вакцин тарьсан малын мах сүүг ашиглахыг 14 хоногийн хугацаанд мөн хориглоно.

- Хорио цээр, хязгаарлалтын хугацаанд малын хөдөлгөөн хийх, арьс шир, үс ноос, сүү ашиглах, тээвэрлэх явцад хяналт тавьж, илэрсэн зөрчилд малын удмын сан, эрүүл мэндийг хамгаалах хуулийн дагуу зохих арга хэмжээ авна.
- Үхсэн малын хүүр сэг зэм, халдварын үүсгэгчээр бохирлогдсон хөрс, өтөг бууц зэргийг хлорын түүхий шохойгоор буюу түүхий шохойны 5-10 хувийн цийдмэгээр, арьс шир, үс ноосыг 10 хувийн давсны уусмалаар 1-2 хувь давсны хүчил хийж, халдваргүйжүүлдэг ба халдваргүйжүүлэх бодисыг зохих зааврын дагуу өргөн хэрэглэнэ.

Зураг 24. Малын халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд малчин, малын эмч, мал эмнэлгийн байгууллага, төрийн үүрэг оролцоо

5.МАЛЫН ЗАРИМ ХАЛДВАРТ ӨВЧНИЙ ШИНЖ ТЭМДЭГ, АВАХ АРГА ХЭМЖЭЭ

Малын төрөл бүрийн халдварт өвчний шинж тэмдгийг ялгах, өвчин гарсан тохиолдолд авах арга хэмжээний талаар малчин бүр мэддэг байх ёстой. Суралцагч Та ч гэсэн өөрийн хуримтлуулсан туршлагатай, бас нэмж суралцах шаардлагатай байгаа байх. Иймээс дараах өвчнүүдийн тухай анхааралтай уншаад, малд тань доор бичсэн шинж тэмдгүүдээс илэрвэл, зохих арга хэмжээг аваарай.

Зоонозын халдварт өвчин. Зоонозын халдварт өвчин гэж мал, амьтнаас хүнд янз бүрийн замаар дамжин халдварладаг архаг халдварт өвчнийг нэрлэдэг. Зоонозын халдварт өвчинд бруцеллёз, боом, галзуу, шүлхий зэрэг өвчнүүд ордог.

1.Бруцеллёз нь мал амьтан болон амьтны гаралтай түүхий эдээр дамжин хүнд халдварладаг халдварт өвчин юм.

Шинж тэмдэг (малд):

- Хээл хаяна.
- Сул дорой юмуу үхсэн төл гарна.
- Хаг саатна.
- Сав үрэвсэж буртаг гоожно.
- Сувайрна.
- Мал өнгө зүсээ алдаж, муу таргална.
- Малын хөлийн үе үрэвсэж доголно.
- Эцэг малын төмсөг үрэвсэнэ.
- Адууны мундаа овойж, хагарч дайртана.

Зураг 25. Бруцеллёзын үед том үеүд гэмтэж, хэлбэрээ алдсан байдал

Шинж тэмдэг (хүнд):

- Халуурна.
- Чичрүүдэс хүрнэ.
- Олон хоногоор жигд биш халуурч, биеийн халуун өдөрт хэлбэлздэг.
- Хөлрөмтгий болох ба шөнө илүү хөлөрнө. Хөлс эвгүй үнэртэй байна.
- Бие суларна. Амархан ядарна.
- Уурлах, айх, гуниглах зэргээр мэдрэлийн үйл ажиллагаа хямарна.
- Толгой өвдөнө. Нойргүйднэ.
- Хоолонд дургүй болно.
- Хөл, гарын үе хавагнаж, өвдөнө.
- Архагшсан үед биеийн бүх эрхтэн, тогтолцооны үйл ажиллагаа хямарна.
- Том үеүдээр өвдөх, өвдөлт шөнийн цагаар нэмэгдэх, хэлбэрээ алдах, шөрмөс татах, нэг үе мөч хавдаад хэд хоноод зүгээр болоод дахин өөр үе хавдах, өвчүүний бүдэрхий өвдөх, хүзүүгээр өвдөх, мөр, тохой, бугуй, шагай, өвдөг, түнх, сүүжээр өвдөх зэрэг шинжүүд ажиглагдана.

ДЭЭРХ ШИНЖ ТЭМДГҮҮДЭЭС ИЛЭРВЭЛ ЭМЧИД ЯАРАЛТАЙ ХАНДААРАЙ!

Бруцеллөз халдварлах зам(малд) Бруцеллөзын нян гол төлөв

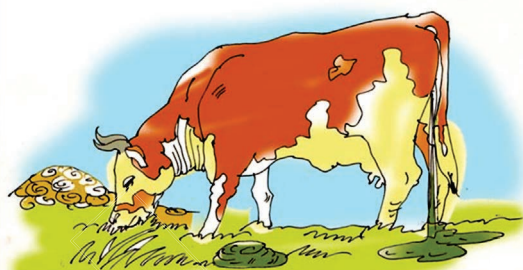
- бэлчээрийн өвс, ус,
- өтөг бууц, бруцеллөзтай малын ургийн ус, зулбадас, шээс, өтгөн
- хээлтүүлгийн үед бэлгийн замаар дамжин малд халддаг.

Бруцеллөз халдварлах зам (хүнд)

- Ахуйн хавьтлын замаар өвчтэй малын төл хүлээж авах, малын хаг, ургийн ус, зулбадас, шээс, өтгөн, үс, ноос, ноолуур, арьс шир, мах, сүүтэй харьцах, өтөг бууц, цэвэрлэх үед гэмтсэн арьс, салстаар дамжиж,
- Хоол боловсруулах замаар халдвартай болон өвчтэй малын түүхий сүү, сүүн бүтээгдэхүүн, түүхий, шүүрхий мах, элэг идэх, мал, амьтны халуун цус уух, дутуу чанасан сүүний зөөхий, цөцгий хэрэглэх үед,
- Амьсгалын замаар өтөг бууц цэвэрлэх, арьс, шир, үс, ноостой харьцах үед **бруцеллөз агуулсан агаараар амьсгалах явцдаа халдвар авдаг.**

Бруцеллөзоор хэн илүү өвчлөх вэ?

- Малчид, тэдний гэр бүлийнхэн,
- Мал аж ахуйн мэргэжилтэнүүд,
- Амьтан маллагчид,
- Мах, сүү, арьс шир, ноос ноолуур боловсруулах үйлдвэрт ажиллагсад,
- Нядалгааны газрын ажиллагсад,
- Мал, амьтны гаралтай түүхий болон шүүрхий мах идэх, түүхий сүү уух, амьтны халуун цус уух дадал, зуршилтай хүмүүс, мах, ноосны ченжүүд өвчилнө.

Зураг 26. Бруцеллөз малаас хүнд халдварлах зам

Бруцеллёзоос урьдчилан сэргийлэх арга:

- Өвчтэй малыг тусгаарлах, нутаг бэлчээр усанд нь хязгаар тогтоох, эрүүл малыг вакцинжуулах арга хэмжээ авах,
- Өвчтэй мал, амьтадтай ажиллахдаа малгай бээлий, ажлын хувцас өмсөх, нүдний шил, амны хаалт зүүх, гутлын гадуур хамгаалалтын резин углааш өмсөх,
- Гэр бүлийн бүх гишүүд, ялангуяа хүүхэд, гараа нянгийн эсрэг савангаар сайтар угааж тус тусын алчуурыг хэрэглэж занших,
- Мах сүүг сайтар болгож, боловсруулж хэрэглэх. Сүүг хөөрснөөс нь хойш 2 минут буцалгах,
- Шүүрхий мах, элэг идэхгүй байх, малын зулбадас, хагийг нүцгэн гараар барихгүй бээлий өмсөж булж хаях ба мал, амьтны түүхий халуун цус уухгүй байхыг зөвлөж байна.

Бруцеллёзоос учрах эдийн засгийн хохирол:

- Бруцеллёзоор өвчилсөн хүнийг эмчлэх зардал өндөр ба өвчин архагшиж, олон жил үргэлжилнэ.
- Эх мал хээл хаяна.
- Сүү сааль алдана.
- Эх мал савны архаг үрэвсэлтэй болж, сувайрна.
- Эцэг, эх мал заазлагдаж, нядлагдана.
- Танай мал бруцеллёзтой бол бусдын бух, хуц, ухна, буурыг ашиглан малаа хээлтүүлэх боломж хаагдана.
- Танай мал бруцеллёзтой бол нутаг, ус, бэлчээр чөлөөтэй ашиглах боломж хязгаарлагдана.
- Танай мал бруцеллёзтой бол мал, малаас бэлтгэсэн бүтээгдэхүүн, түүхий эдийг дотоод, гадаадад чөлөөтэй худалдах боломж хязгаарлагдан улмаар хориг тавигдана.

2.Шүлхий өвчин нь олон улсын мал амьтны халдварт өвчний "А" ангилалд багтдаг, маш богино хугацаанд олон төрлийн мал, амьтан хамран сум, аймаг, улс, тив, дэлхийд дамжин тархах аюултай, эдийн засгийн ихээхэн хохирол учруулдаг, олон улсын худалдааны хорио цээрт өвчин юм. Туруутан тэжээвэр болон зэрлэг амьтад өвчилнө. Өвчний нууц үе 1-14 хоног. Шүлхийгээр өвчилсөн нас бие гүйцсэн малын үхэл хорогдол бага, харин нялх төл болон ядарч доройтсон мал, амьтан олноор үхэж хорогдоно. Гэрийн тэжээмэл амьтдаас үхэр, гахай, хонь, ямаа цөөн тохиолдолд тэмээ, буга, адуу, илжиг, луус өвчилнө.

Шинж тэмдэг:

- Үхэрт өвчний эхэн үед биеийн халуун 42 хэм хүртэл нэмэгдэж, хоол тэжээлдээ дургүй болж, зүрхний цохилт, амьсгалын тоо олширч ихэвчлэн хэвтэнэ.
- Өвчний 2-3 дахь хоногоос хэл, буйл, уруулын салст бүрхэвч, завьж, дэлэн, хөх болон туурайн орчмын арьс, завсар салаагаар үлхий үүсч хагаран шархлах ба 6-8 хоноод сорвигүй эдгэрнэ.
- Үлхий үүссэн үед унжралдсан, утаслаг тунгалаг шүлс ихээр гоожиж, доголох шинж тэмдэг илэрнэ.
- Тугалд цусархаг ходоод гэдэсний үрэвсэл, үжил үүсэх, өндөр халуурах,хоол, тэжээлдээ дургүй болох, саажилт зэрэг шинж тэмдэгүүд илэрнэ.
- Хонинд ихэвчлэн туруу орчмын болон салааны арьсанд үлхий үүсч хагаран шархлах бөгөөд ихэд эмзэглэн доголно. Доголсон хөлийг барьж үзэхэд маш эмзэглэлтэй халуун байдгийн дээр хааяа туруу нь ханзарсан байна. Амны хөндийд үлхий үүсэх нь ховор байдаг

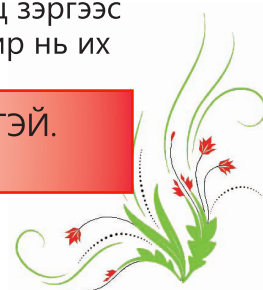

Зураг 27. Амны хөндийд үүссэн шархлаа

Халдвар малаас хүнд дамжих зам:

- Хоол хүнсээр (өвчтэй малын түүхий мах, сүү, сүүн бүтээгдэхүүнээр)
- Ахуйн хавьтлаар (өвчтэй малыг саах, арчлах, эмчлэх, нядлах үед)
- Агаар дуслын замаар (өвчтэй мал амьсгалах, ханиах зэрэгт)
- Өвчилсөн малын арьс шир, шээс, баас, шүлс малын бордоо өтөг бууц зэргээс халдвар тархаж болно. Ялгадаснаас хамгийн их аюултай нь шүлс, учир нь их хэмжээний вирустэй байдаг.

**БАГА НАСНЫ ХҮҮХДҮҮД ХАЛДВАР АВАХ ХАМГИЙН ИХ ЭРСДЭЛТЭЙ.
ХАРИН ХҮНЭЭС ХҮНД ХАЛДАХГҮЙ.**

Урьдчилан сэргийлэлт:

- Малын гаралтай хүнсний бүтээгдэхүүнийг сайтар буцалгаж, гүйцэд болгож хэрэглэх
- Шалтгаан тодорхойгүй үхсэн малын мах, арьс, ширийг ашиглахгүй, худалдахгүй байх
- Хэрэв өвчилсөн ба үхсэн малд хүрэх шаардлага гарвал халат, бээлий зэрэг хамгаалалтын хувцас хэрэглэх
- Малтай харьцсан тохиолдолд гараа савандаж угааж хэвших
- Малыг өтөг бууцанд бага насны хүүхдийг тоглуулахгүй байх
- Мал өвчилбөл мал эмнэлгийн байгууллагад яаралтай хандах

Шүлхий өвчин гарсан үед ямар арга хэмжээ авах вэ? Хорио цээрийн онцгой дэглэм тогтоосон нутаг дэвсгэрт дараах үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоно. Үүнд:

- Явган буюу аливаа хөсгөөр гадагш зорчих,
- Мал, амьтныг гаднаас оруулах, гадагш гаргах, дамжин өнгөрүүлэх,
- Мал, амьтны гаралтай түүхий эд бэлтгэх, гадагш гаргах, тээвэрлэх,
- Мал эмнэлгийн албаны зөвшөөрөлгүйгээр мал, амьтны хөдөлгөөн хийх, нутаг бэлчээр сэлгэх, ердийн хөсөг уналгаар зорчих,
- Өвчтэй болон эрүүл мал, амьтныг шилжүүлэх, маллах,
- Өвчтэй мал, амьтны хашаа, байр, тоног төхөөрөмжийг бусад мал амьтанд хэрэглэх, хашаа, байранд малын эмч, тухайн малчнаас өөр хүн оруулах,
- Өвчтэй мал, амьтныг голомтын нутаг дэвсгэрийн гадна байгаа эрүүл мал, амьтантай бэлчээр, усаар нийлүүлэх,
- Үзэсгэлэн гаргах, хурал, цуглаан хийх, хүн, мал, амьтныг олноор бөөгнөрүүлэх зэрэг болно.

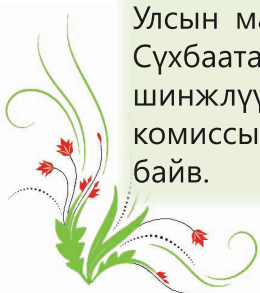
Хэнтий, Дорноговьд шүлхий тараасан хэрэгтэн нь зээр гэнэ (Эх сурвалж-<http://www.mongolnews.mn>)

“Мал ундаалдаг уснаас зээр уудаг. Хэнтий аймгийн Баянмөнх сумын хоёрхон багийн нутагт гэхэд 92 мянган цагаан зээр байна. Зээр сүүлийн үед их үржсэн. Нүүдлийг нь хянахад хэцүү. Малчид ч зээрээс малд шүлхий халдсан байх магадлалтай гэж үзэж байна лээ” гэсэн юм.

Зураг 28. Сүүлийн үед цагаан зээр их үржиж байгаа гэнэ

Улсын мал эмнэлэг үржлийн газрын дарга агсан П.Дамдиндорж “Өнгөрсөн зун Сүхбаатар, Дорнодын 11 зээрээс шинжилгээ авч, олон улсын лавлагаа лабораторид шинжлүүлэхэд шүлхийн “О” хэвшлийн вирус илэрсэн. Иймээс Улсын онцгой комиссын гишүүд зээрээс шүлхийн халдвар тархсан байх магадлалтай гэж үзэж байв.

Саарал чононд санаа тавьж эхэллээ
(Эх сурвалж-<http://www.mongolnews.mn>)

Монгол орны эдийн засаг, тэр дундаа зүүн бүсийн нутгийн иргэдийн амьжиргаанд ихээхэн дарамт болсон шүлхий өвчин гарсан. Тэгвэл энэхүү амьтны гаралтай гоц халдварт өвчин тархах болсон гол шалтгаан саарал чоно ховордсонтой холбон тайлбарлаж байна.

Учир нь чоно бол эко системийг хамгийн их тэнцвэржүүлж байдаг амьтан. Чонын сүрэгээрээ дагаж амьдардаг. Харин манай улсын Дорнод бүс хамгийн зээртэй нутаг боловч саарал чоно нилээн ховордсон аж.

“Чоныг их хэмжээгээр устгаснаар эко системийн тэнцвэрт байдал алдагдаж байгаль өөрөө халдварт өвчин тараагч болж байна. Шүлхий өвчнийг уг үндсээр нь даръя гэвэл саарал чоноо хамгаалах өсгөх асуудал нэн тэргүүнд тавигдах ёстой. Жил бүр олон тэрбум төгрөг зарцуулж бүх малаа вакцинжуулна гэдэг бол эдийн засгийн асар их хохиролтой» гэдгийг албаны хүмүүс онцолж байна.

Учир нь саарал чоно ихэнхдээ цагаан зээр, бор гөрөөс, зэрлэг амьтдыг барьж иддэг. Гэтэл мал руу дайрсан гэсэн шалтгаанаар энэхүү амьтныг устгаснаар саарал чонын идэш тэжээл болдог амьтдын тоо эрс нэмэгддэг байна. Зугтах чадалгүй болсон болон үхсэн амьтныг барьж хооллодог саарал чоно устаж үгүй болсноор үхсэн зээр, гөрөөсний сэг зэмээс хөрсөнд их хэмжээний нян хуримтлуулдаг аж. Ингэснээр тухайн газраас өвс идсэн мал шүлхий зэрэг гоц халдварт өвчнөөр өвчилдөг. Улмаар шүлхийгээр өвчилсөн олон мянган малаа устгаад зогсохгүй үүнийг зохион байгуулах ажил вакцинд зориулж олон тэрбум төгрөг зарцуулдаг билээ. Мөн манай улс 40 орчим сая малтай ч махаа дэлхийн зах зээлд өргөнөөр гаргаж чадахгүй байгаа нь мал амьтны гаралтай халдварт өвчнийг бүрэн устгаж чадахгүй байгаатай холбоотой юм.

Зураг 29. Ховордож байгаа саарал чоно

- Малын өвчний талаар овоо л мэддэг болж байна. Гэхдээ байнга эргэж харж байхгүй бол хольж хутгах юм их байна аа

- Тэгэлгүй яахав. Их олон өвчин байдаг гэсэн. Хамгийн түгээмэл өвчнүүдийн тухай анхан шатны мэдээлэл авч байна. Нарийн мэдэхийг хүсвэл Мал эмнэлэг, үржлийн тасгийхнаас, Баяраа эмчээс асуу. Дараах хүснэгтийг сайн ашиглаж бай.

Хүснэгт 1. Малын зарим өвчний тухай товч мэдээлэл

Товч мэдээлэл	
Өвчний нэр	БООМ
Товч тодорхойлолт	Мал, амьтдаас гадна хүнд дамжин халдварладаг, нийгмийн гоц аюултай, байгалийн голомтот халдварт өвчин
Малд илрэх шинж тэмдэг	- Мал гэнэт үхэх, - Халуурна, өвс идэх, ус уух дургүй болох, - Эхлээд цочролын байдалд байснаа үлбэгэр, дүйнгэ байдалд орох, - Амьсгал нь давчдана, ам, хамраас нь хөөс гарах, - Биеийн хөдөлгөөний зохицол алдагдах, чичирч татвалзах, явахдаа гуйвж, салгалах, татаж унах, - Өвчний явц арай удаан тохиолдолд толгой, багалзуур, хүзүү, дал, гэдэс зэрэг хэсэгт хаван үүсэх, (Боомтсон мал ихэвчлэн 1-3 хоногт үхдэг.) - Ам, хамар, хошноогоноос бараан өнгийн, муу бүлэгнэдэг цус гарах - Хүүрийн хөшилт муу, түргэн хөөж, түргэн өмхийрч ялзрах гэх мэт
Хүнд илрэх шинж тэмдэг	 Хэрэв хүн халдвар авсан бол 3-5 хоногийн дараа энэ өвчний шинж тэмдэг илэрч эхэлнэ. Хүн арьсны, амьсгалын замын, гэдэсний гэсэн хэлбэрүүдээр өвчилнө. Боомын арьсаар илрэх хэлбэр. Арьсан дээр өчүүхэн шарх үүссэн ч хавагнаж, хорсож загатнан чимчигнэхээс гадна жижиг улаан гүвдрүү гарч тэр нь төдөлгүй хатуурч хэдэн цагийн дараа орой дээр нь идээт цэврүү үүснэ. Үүнийг хатигнаас ялгах хэрэгтэй. Шарх нь ямар ч хөндүүр эмзэглэлгүй байдаг. Гараа эсгэсэн үедээ ямар нэгэн өвчнөөр үхсэн малын махыг эвдэх эсвэл арьс шир янзлахгүй байхыг хичээгээрэй Гэдэс өвдөх хэлбэрээр илрэх боом. Боомоор өвчилсөн малын махыг хүнсэнд хэрэглэсэн тохиолдолд халуурах, дотор муухай оргих, бөөлжих, цустай зүйлээр суулгах шинж тэмдэг илэрнэ. Амьсгалын замын хэлбэр. Боомоор өвчилсөн малын арьс шир ноос ноолуурт үүсгэгч нь шингэдэг. Ийм учир тоосонцор маягаар агаарт тархсан боомын үүсгэгчээр амьсгалсан тохиолдолд хүн халдвар авна. Халдвар авсан бол халуурч, амьсгал нь давчдаж уушиг нь үрэвсэж түргэн хүндэрнэ. Дээр дурьдсан гурван хэлбэрийн боом нь маш ноцтойгоор хүндрэн үхэлд хүргэх аюултайг үргэлж санаарай. Урьд нь боом өвчнөөр мал үхэж, хөрс шороо нь боомын үүсгэгчээр бохирлогдсон хөрс, ус, ургамалд боомын үүсгэгч нянгийн үрэнцэр хэдэн арван жилээр хадгалагдан байгалийн голомт үүсгэн, тодорхой тохироо бүрдсэн үед өвчин гардаг онцлогтой. Иймээс газрын хөрс халдвар тараах эх булаг болдог. Боомын үүсгэгчээр бохирлогдсон ургамлыг мал шороотой хамт идсэнээс өвчин үүснэ.

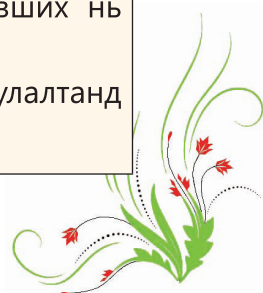
Халдварын эх булаг, дамжих зам (малд)	БООМЫН ҮҮСГЭГЧИЙН ТАРХАХ ЗАМУУД Урьд нь боом өвчнөөр мал үхэж, хөрс шороо нь боомын үүсгэгчээр бохирлогдсон хөрс, ус, ургамалд боомын үүсгэгч нянгийн үрэнцэр хэдэн арван жилээр хадгалагдан байгалийн голомт үүсгэн, тодорхой тохироо бүрдсэн үед өвчин гардаг онцлогтой. Иймээс газрын хөрс халдвар тараах эх булаг болдог. Боомын үүсгэгчээр бохирлогдсон ургамлыг мал шороотой хамт идсэнээс өвчин үүснэ.
Халдварын эх булаг, дамжих зам (хүнд)	- Өвчилсөн малтай болгоомжгүй харьцах, үхсэн малын арьс ширийг хуулж өвчихөд, - Махыг нь хүнсэнд хэрэглэхэд, - Боомтой малын арьс, шир, ноос, ноолуураас хүнд халдвар дамжих эрсдэлтэй
Мал өвчилсөн нөхцөлд яах вэ?	- Өвчилсөн малыг сүргээс нь яаралтай тусгаарлах, - Малын эмч, айл саахалтынхандаа яаралтай мэдэгдэх, хорио хязгаар тогтоон мал нядлах, арьс, шир, сүү, цагаан идээ гадагш гаргахыг 2 долоо хоног цээрлэх, - Үхсэн малыг задлалгүйгээр булаг шанд, уснаас хол дагжуур хөрстэй газар гүн нүх ухаж булах юмуу эсвэл шатааж устгах, - Боомоор өвчилсөн, үхсэн малын хашаа хороо, бууцны тэр хэсгийг ариутгагч бодисоор сайтар ариутгаж, тэжээл, усны үлдэгдлийг устгах, - Хэрэв хүнд боомын шинж тэмдэг илэрвэл эмнэлгийн тусламж дуудаж ариутгал хийлгүүлэх буюу бусад арга хэмжээг яаралтай авахуулах, - Боом өвчин гарсан тохиолдолд хорио цээр, ариутгал халдваргүйжүүлэлтийн дэглэмийг чанд сахиж, заавал биелүүлэх

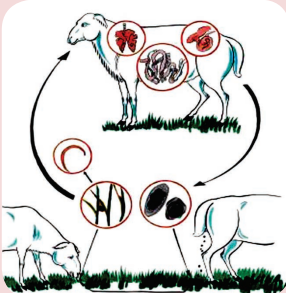

Урьдчилан сэргийлэх арга	- Боомоос сэргийлэх вакциныг мал сүрэгтээ жил бүр заавал тариулах, - Боом өвчний голомттой нутагт нутаглахаас зайлсхийх
Товч мэдээлэл	
Өвчний нэр	ГАЛЗУУ
Товч тодорхойлолт	Амьтан ба хүний маш түргэн явцтай, үхэлд хүргэдэг, хавьтлаар халддаг, вирусээр үүсдэг өвчин. Нохой, муур, үхэр, адуу, тэмээ, хонь, ямаа, гахай зэрэг гэрийн амьтад, чоно, үнэг, хярс, дорго, буга зэрэг зэрлэг амьтад галзуугаар өвчилдөг. Галзуу өвчин нь хүн ба амьтанд маш аюултай!
Мал, амьтанд илрэх шинж тэмдэг	Эхний шат: 1-3 хоног үргэлжилнэ. - Харанхуй газар руу тэмүүлнэ. Уснаас айдаг. Аймхай, цочимхой болно. - Тогтворгүй болж, хөдөлгөөн нь ширүүснэ. Мөн хэт наалинхай болох явдал бий. - Нохой хуцна, үхэр мөөрнө, хонь, ямаа майлна, адуу янцгаана, тэмээ буйлна. - Мод, чулуу зэрэг иддэггүй зүйлээ мэрнэ, хазна, зажилна. - Хазуулсан, шархалсан арьсаа долооно, маажна, хазна, мэрнэ. - Юм залгиж чадахгүй, хоолойд нь юм тээглэсэн мэт харагдана. - Шүлс нь гоожно. Хөөрлийн шат: 3-4 хоног үргэлжилнэ. - Нохой, муур хүн, амьтан руу, эзэн лүүгээ чимээгүй дайрна. Уяагаа хазна. - Мал нь нохой, хүн рүү дайрдаг. - Хол газар давхиж алга болно. - Бэлгийн сэрэл нь хөдөлдөг. Баах, шээх дүр үзүүлэн байнга дүлнэ. Саажилтын шат: 1-3 хоног үргэлжилнэ. - Эрүү нь унжина, шүлс гоожно, дуу нь гарахгүй, нүд нь хялайна. - Эхлээд бөгсөн бие, дараа нь цээж, сүүлдээ хүзүү, толгой нь мэдээгүй болно. - Хөдөлж чадахаа больж үхнэ.

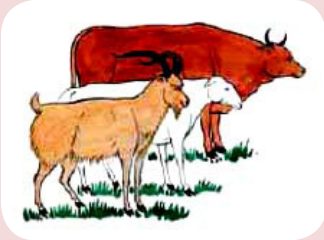

<i>Хүнд илрэх шинж тэмдэг</i>	Өвчний нууц үе нь 10 өдрөөс 3 сар, хааяа 1 жил, түүнээс урт хугацаанд үргэлжилнэ. - Өвчний эхэнд хоолонд дургүйцэх, толгой өвдөх, нойрмоглох, бөөлжих, хүзүү өвдөх, халуурах зэрэг өвөрмөц бус шинжүүд илэрнэ. - Өвчтөн улам бүр тайван бус, илт сэтгэлийн түгшүүрт байдалд орно. - Сэтгэлийн хэт хөөрлөөс болж шүлс гоожих, хөлрөх, нулимс асгарах шинжүүд илэрнэ. - Хүзүүний булчингийн агшилтаас болж хоол, унд залгихад төвөгтэй болно. - Өвчтөн ус уухаас айна. Өвчний эхний шинжүүд илэрснээс иймэрхүү хямралууд үргэлжлэн ихэнхдээ 3-5 хоногийн дараа үхнэ.
<i>Дамжих зам</i>	Энэ өвчнийг үүсгэгч вирус нь шүлсэнд агуулагддаг бөгөөд галзуурсан амьтанд хазуулснаас халдвар дамждаг. Хазуулснаас үүссэн шархаар вирустэй шүлс биед нэвтэрнэ. Галзуугийн вирус хүн, амьтны биед маш өчүүхэн шархаар нэвтэрч чадна.
<i>Галзуу амьтанд хазуулбал та юу хийх хэрэгтэй вэ?</i>	- Хазуулсан шархыг савантай усаар цаг алдалгүй сайн угаах хэрэгтэй. - Спирт зэрэг халдваргүйтгэх уусмалаар шархыг арчвал бүр сайн. Ийм боломжгүй бол шархыг ядахдаа л цэвэр усаар сайн угаах хэрэгтэй. - Ойрхон эмнэлэгт яаралтай очиж, шархыг цэвэрлүүлэн галзуугаас сэргийлэх вакцин тарина. Вакциныг аль болох түргэн тариулах нь таны биед орсон вирусыг устгаж, үхэлд хүргэх аюулаас аварна.
<i>Галзуугаас хэрхэн сэргийлэх вэ?</i>	- Зэрлэг амьтад үхсэн байвал хүүрэнд ойртож болохгүй ба малын эмчид яаралтай мэдэгдэх хэрэгтэй. - Зэрлэг амьтад хүн, малаас айхгүй байх, дайрах, дэмий тэнэх, хотонд орж ирэх зэрэг нь галзуурсан байж болзошгүйг илтгэнэ. Ийм тохиолдолд малын эмчдээ яаралтай дуулгана. - Нохой, муурыг галзуугаас сэргийлэх вакцинаар жилд 2 удаа тариулна. - Байнга хээр байдаг тэмээ, адуу, үхрийг галзуугаас сэргийлэх вакцинжуулалтанд хамруулах хэрэгтэй - Галзуу байнга илэрдэг нутгийн чоно, үнэг, хярс зэрэг зэрлэг амьтдыг агнаж цөөрүүлэх, золбин нохойг устгах арга хэмжээ авч, хоточ нохойг өдөрт уяж хэвших нь ашигтай. - Мөн бүх малаа галзуугаас хамгаалах вакцинжуулалтанд хамруулна.

Товч мэдээлэл	
Өвчний нэр	МАЛЫН ШИМЭГЧ ХОРХОЙН ӨВЧНҮҮД
Товч тодорхойлолт	Шимэгч хорхой амьтны бие, байрлаж байгаа эд, эрхтэнд өндөг төрүүлнэ. Нэг хорхой үй олон өндөг төрүүлнэ. Эдгээр өндөг нь амьтны баасаар гадагшилж, хот, бэлчээр, усанд тархан байрлана. Тэдний зарим нь авгалдай болж хөгжөөд өвс, тэжээлийн хамтаар малд халдаж (савхан хорхой), эсвэл сүүлийн эзэндээ хүрэхийн тулд халдах чадвартай болтлоо завсрын эзэнд (туузан хорхой) байрлана. Хаана амьтны баас байна, тэнд шимэгч хорхойн өндөг байна гэсэн үг.
Шимэгч хорхой малд ямар хор хөнөөлтэй вэ?	Шимэгч хорхой амьтны эд, эрхтнийг гэмтээнэ. Гэмтсэн эд, эрхтний үйл ажиллагаа хямарна. Уушгиндаа хорхойтой амьтан хэвийн амьсгалж чадахгүй. Гэдсэндээ хорхойтой амьтан идсэн, ууснаа бүрэн шингээж чадахгүй. Хорхойтой мал бусад өвчинд амархан өртөнө. Ган, зуд болоход хамгийн түрүүнд үхнэ.
Малаа хорхойтохоос яаж сэргийлэх вэ?	Малаа хорхойтохоос сэргийлэхийн тулд дулааны улиралд цэвэр, соргог бэлчээрт оторлон маллана. Усны тунгалгийг ууж, өвсний сорыг идсэн мал бага хорхойтно. Ялангуяа хавар мал ногоо хөөх үе, намар сөл хөөх үед цэвэр, соргог бэлчээрт маллавал сайн. Даац нь хэтэрч, талхлагдсан бэлчээрт зун, намрын турш байгаа мал илүү хорхойтно. Жилийн турш нэг л бэлчээрт байгаа мал байнга хорхойтдог тул өнгө муутай, туранхай байдаг. Хорхойгүйтгэл нь нэг талаас амьтны бие махбодыг хорхойноос чөлөөлөх эмчилгээ, нөгөө талаас хорхойн өндөг, авгалдайгаар бэлчээр бохирдохыг багасгах арга хэмжээ юм.

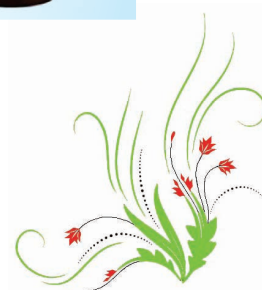
Эмчилгээ	Эмийн бэлдмэлийг хэрэглэх замаар малаа хорхойгүйтгэх арга хэмжээ авна. Эмчилгээ хиймэгц бэлчээрээ сэлгэх хэрэгтэй. Ингэхгүй бол эмчилгээний дараахан үй олноор гадагшлах хорхойн халдварыг дахин авах нөхцөл бүрдэнэ. Малыг хорхойгүйтгэх туулгалт нь мэдлэг, ур чадвар, туршлага шаардсан төвөгтэй ажил бөгөөд малчин өөрөө бие даан хийх боломжгүй. Иймд энэ асуудлаар та малын эмчдээ хандаарай.
Урьдчилан сэргийлэх арга	 Малыг хоргойтгэх туулгалт хийх нь шимэгч хорхойноос урьдчилан сэргийлэх гол арга юм. Хугацаа: Үхэр, хонь, ямаанд - намар 10 дугаар сард, Хавар 2 дугаар сард Тугал, хурга, ишгэнд- 2 сартайд, 6 сартайд хийх нь тохиромжтой.

САНАМЖ: Малчдын хамгийн өргөн хэрэглэдэг халдваргүйжүүлэх бодис бол креолин (хэрлин) юм. Түүний талаар бяцхан санамжийг уншаарай.

Creolin-X 5% | Креолин-Х 5%

Үйлдвэрлэгч: Завод «Ветеринарные препараты», Россия

Савлагаа: 0,5л, 1,0л-ийн полиэтилен савлагаатай.

Үйлчилгээ:

Малын арьсны эд эсийг гэмтээхгүйгээр шимэгчийн биеийн гадаргуугаар нэвтэрч тэдгээрийг үхүүлдэг. Мөн шинээр шимэгч үржих орчингүй болгож үнэрээр өтний ялааг дайжуулна.

Хэрэглэх заалт:

Малын бүх төрлийн хамуу, хөх, ширх устгах, ялаа, шумуул зэрэг гадна шимэгч үржихээс сэргийлж, угаалга хийх малын хашаа, хороо, хэвтэр, бууц халдваргүйжүүлэх зорилгоор хэрэглэнэ.

Хэрэглэх арга, тун:

Малын хамуу, хачгийг устгах, хамуунаас урьдчилан сэргийлэх угаалга хийхдээ 1:1000-ийн харьцаагаар найруулж тусгай бэлтгэсэн онгоцонд шумбуулж угаах, уг уусмалаар бог, бод малыг шүршиж хэрэглэж болно.

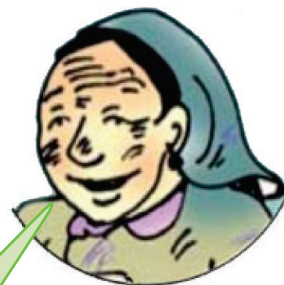
Анхааруулга:

Сааж байгаа болон гоц халдварт өвчтэй малыг угаалгад оруулахыг хориглоно. Угаалганд орсон малыг 15 хоногийн дараа, гахайг 25 хоногийн дараа хүнсэнд хэрэглэнэ. Креолинээр ариутгах үед резин бээлий, амны хаалт, нүдний шил хэрэглэнэ. Ажлын үеэр хоол идэх, тамхи татахыг хориглоно.

Бага насны хүүхдээс хол хадгална!

- За Ганаа минь энэ удаад хоёулаа баахан өвчний тухай ярилцлаа. Маллагааны муугаас олон өвчин үүсдэг юм. Малаа сайн маллаад, бэлчээр, ус, хашаа хороогоо цэвэр ариун байлгаж чадвал мал тэгтлээ ч өвдөөд байдаг амьтан биш шүү. Хэвлэл мэдээлэл, малын эмч, хашир малчдаас сонссон зүйлээ дээрх хүснэгтийн дагуу нөгөө дэвтэртээ бичээд бай.

6.МАЛ ЭМНЭЛГИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ТАЛААР МАЛЧНЫ МЭДВЭЛ ЗОХИХ ЗҮЙЛ

Мал төрийн хамгаалалтад байх тухай Монгол улсын Үндсэн хуулийн заалтыг хэрэгжүүлэх, мал сүргийн эрүүл мэндийг хамгаалах үйл ажиллагааг “Малын удмын сан эрүүл мэндийг хамгаалах тухай” хуулиар зохицуулж байна. Энэхүү хуульд малын эрүүл мэндийг хамгаалахад төр засаг, мал эмнэлгийн байгууллага, иргэд, малчдын харилцан хүлээх эрх, үүрэг, хариуцлагыг тодорхойлон зааж өгсөн байдгийг бид “Малын халдварт өвчин” гарчигт үзсэн шүү дээ.

Суралцагч Та одоо мал эмнэлгийн ямар үйлчилгээний зардлыг улсын төсвөөс санхүүжүүлдгийг мэдэж аварай.

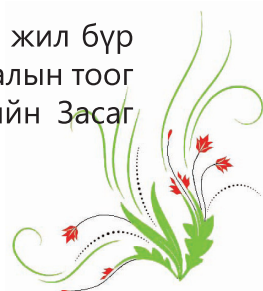
1. Малын эрүүл мэндийн олон улсын байгууллагаас тогтоосон “А” жагсаалтын шүлхий, мялзан гэх мэт гоц халдварт өвчинтэй тэмцэх арга хэмжээнд шаардагдах зардал,
2. Малын боом, галзуу, бруцеллёз, сальмонеллёз, цусан халдвар сүрьеэ зэрэг нэр бүхий 25 халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, оношлоход шаардагдах төрөл бүрийн вакцин, эмчилгээний ийлдэс, оношлогоо шинжилгээний бэлдмэл, бодисуудын үнэ,
3. Малын цусны шимэгчээр үүсдэг өвчин, хамуу, шимэгч хорхойтох өвчнөөс урьдчилан сэргийлэхэд хэрэглэх угаалга, туулгалт, боловсруулалтын бодисын үнийг тус тус Засгийн газар хариуцаж байна.

Мөн дээр дурдсан нэр бүхий 25 халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, оношлох арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах үйлчилгээний хөлсийг тухайн орон нутгийн сум, дүүрэг, аймаг, нийслэлийн орон нутгийн төсвөөс санхүүжүүлэхээр зааж өгсөн.

Мал, амьтны халдварт өвчний бүх арга хэмжээний зардлыг улс бүхэлд нь хариуцаж, малчид, иргэдэд тухайн үйлчилгээг үнэ төлбөргүй хүргэх ёстой

Дээрх нэр бүхий арга хэмжээнүүдээс бусал ажил үйлчилгээний зардлыг үйлчлүүлэгч, малчид, иргэд хариуцахаар хуулинд заасан. Тухайлбал мал, амьтны халдваргүй өвчин, мал эмнэлэг, ариун цэврийн үзлэг, шинжилгээ, зарим паразиттах өвчний туулгалт, боловсруулалтын арга хэмжээний эм болон үйлчилгээний хөлсийг үйлчлүүлэгч малчид, иргэд, аж ахуйн нэгж өөрөө төлөх ёстой. Үйлчилгээний төлбөр хөлсийг тухайн орон нутгийн Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлаар хэлэлцэн батлуулж, үйлчилгээний эрэлт хэрэгцээ, чанарт нь тохируулж малчид үйлчлүүлэгчдээс үнэ төлбөрийг нь авна.

Мал эмнэлгийн анхан шатны нэгж, хувийн мал эмнэлгийн малын эмч нар жил бүр оны эхэнд мал эмнэлгийн урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд хамрагдах малын тоог төрлөөр нь гарган малчид, үйлчлүүлэгчидтэй гэрээ байгуулж орон нутгийн Засаг даргаар батлуулсан байх ёстой.

Хүснэгт . Мал эмнэлгийн урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ

Төрөл	Арга хэмжээ	Хугацаа (сар)	Зардлыг хариуцар эзэн		
			Төр (Эмийн үнэ)	Орон нутаг (Үйлчигээ- ний хөлс)	Малчин (Үйлчигээ- ний хөлс)
Халдварт өвчин	Халдварт өвчнөөс сэргийлэх вакцин	Ү – ҮII IX -XI	+	+	–
	Халдварт өвчний оношлогоо	ҮI -IX	+	–	–
Шимэгч хорхойн өвчин	Угаалга	ҮI – ҮII	+	–	+
	Туулгалт	ҮI – ҮIII	+	–	+
	Боловсруулалт	IX - XI	+	–	+
Ариутгал, халдваргүйжүүлэлт	Ариутгал	Тухайн үед нь	+	–	–
	Халдваргүйжүүлэлт	ҮIII - IX	–	–	+

ДАСГАЛ 5.

Дээрх мэдээлэл болон хүснэгтийг ашиглан малаа мал эмгэлгийн урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд хамруулах төлөвлөгөө хийгээрэй

ДАСГАЛ 6.

Аюулгүй хүнс, бүтээгдэхүүн зах зээлд нийлүүлэхэд малчны анхаарах зүйлийн талаар уншаад, асуудтад хариулаарай

Хүн амыг аюулгүй хүнсээр хангах, улмаар нийгмийн эрүүл мэндийг сахин хамгаалахад малчин хүн их үүрэгтэй. Өнөөдөр мах, сүү, малын бусад бүтээгдэхүүнийг зэх зээлд нийлүүлдэггүй, мал худалдаж авдаггүй, зардаггүй малчин өрх байхгүй биз ээ. Малчин хүн МАА-н бүтээгдэхүүний борлуулалтад хориг тавьдаг өвчнүүдийн талаар мэддэг, хариуцлага хүлээдэг байх ёстой. Шаардлага хангахгүй бүтээгдэхүүн нийлүүлж хэрэглэгчээ хуурах нь гэмт хэрэг мөн.

Нэгдүгээр асуулт:

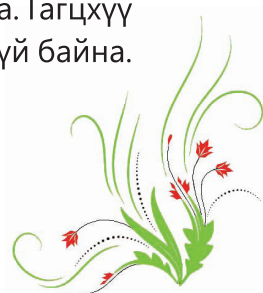
- Малын эрүүл мэндийн гэрчилгээ, Малын гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүний мал эмнэлэг, ариун цэврийн гэрчилгээ байгаа юу?

Малын эрүүл мэндийн гэрчилгээнд халдварт өвчний байдал, сүүлчийн 28 хоногт ямар нэгэн антибиотик, вакцин, ийлдэс тариагүй, боловсруулалт, туулга, угаалгын бодисоор эмчлээгүй тухай мэдээлэлийг бичдэг. Жишээ нь:

1. Сүүлийн 12 сард шүлхий, хонь ямааны мялзан төст өвчин, хонь ямааны цэцэг, ямааны артрит/энцефалит, хонины энзоот зулбалт /хонины хламидиоз/, хонины эпидемит (*Brucella ovis*), сальмонеллөз (*S. abortusovis*) зэрэг гоц халдварт, халдварт өвчин гараагүй.
2. Сүүлийн 6 сард бруцеллөз, сүрьеэ, маеди-висна, хонины хэл хөхрөх, аденоматоз, хонины хламидоз зэрэг халдварт өвчний шинж тэмдэг илрээгүй.
3. Сүүлийн 20 хоногт боом, цусан халдварт, дотрын халдварт хордлого, сохор догол өвчин гараагүй.
4. Мал тууварлах, тээвэрлэхийн өмнөх үзлэгээр халдварт өвчний шинж тэмдэг илрээгүй болно.
5. Сүүлчийн 28 хоногт ямар нэгэн антибиотик, вакцин, ийлдэс тариагүй, боловсруулалт, туулга, угаалгын бодисоор эмчлээгүй гэх мэт.

Малчид малаа дотоод, гадаадын зах зээлд үнэ хүргэн борлуулах хүсэлтэй байдаг.

Манай хойд, урд хөрш болон холын орнууд “танай мал, малын бүтээгдэхүүнийг авч хэрэглэмээр байна, гэвч малын эрүүл мэндийн байдал тань итгэл төрүүлэхгүй байна” гэдэг. Гадаадын төдийгүй дотоодын худалдан авагчид, хэрэглэгчид бас ийм шаардлага тавьдаг боллоо. Энэ нь хэрэглэгчдийн зүй ёсны хэрэгцээнээс үүдсэн шаардлага билээ. Манай мал сүрэг бүхэлдээ эрүүл мэндийн хувьд доройтоод, хавтгайдаа олон өвчинд баригдчихаад гологдоод байгаа хэрэг биш ээ. Монгол мал харьцангуй эрүүл, Монголын агаар, бэлчээр, ус харьцангуй цэвэр бөгөөд энэ хоёр үзүүлэлтээр манай мал, түүний бүтээгдэхүүн нь эх орондоо болон олон улсын зах зээлд хүлээн зөвшөөрөгдөж, хүрээгээ тэлж, нэр хүндээ болон үнээ өсгөх боломж их байна. Гагцхүү бид үүнийг хэрэглэгч нартаа, түншүүддээ баримтаар нотолж, итгүүлж чадахгүй байна. Яаж нотлох вэ, үүний тулд малчид юу хийх хэрэгтэй вэ?

Хоёрдугаар асуулт:

- **Малын эрүүл мэндийн дэвтэр байгаа юу?**

Малчдын хувьд эхний удаад сүрэгтээ, цаашид, ойрын ирээдүйд мал бүртээ эрүүл мэндийн дэвтэр хөтлөх хэрэгтэй болжээ. Жишээ нь, адуу гэхэд тухайн адуу ямар азарганы, ямар гүүний төл вэ, хэзээ төрсөн, төрсөн цагаасаа хойш эрүүл мэндийн ямар үзлэг, шинжилгээнд орсон, эрүүл байсан эсэх, хэдийд ямар эмчилгээ хийсэн, ямар эм хэрэглэсэн, аль мал эмнэлгийн хэн гэдэг малын эмч үзлэг хийсэн, үзлэг, шинжилгээ, эмчилгээнд хэн, хэдий хэр төлбөр төлснийг бүрэн бүртгэнэ. Мэдээж, маллагаа, тэжээллэгийн тухай тодорхой тэмдэглэнэ. Ийнхүү тухайн адууны амьдралыг эхийн хэвлийд үүссэн цагаас нь хойш нарийн бүртгэвэл та худалдан авагчдаа үзүүлэх, худалдан авагч тань хил, гаалийн болон нутгийнхаа хяналтын байгууллагад, өөрийн хэрэглэгчдээ үзүүлэх баримттай байна гэсэн үг. Гадаадаас адуу мал худалдан авдаг манай малчид ийм баримтын агуулгыг, түүний хэрэгцээ, ач холбогдлыг сайн мэднэ.

Гуравдугаар асуулт:

- **Та малын эмчтэйгээ хэр зэрэг холбоотой ажилладаг вэ?**

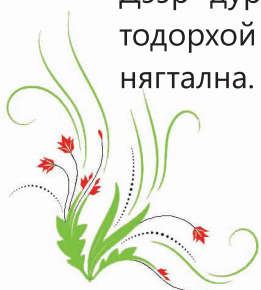
Мал эмнэлэгтэй хамтран ажиллах нь танай мал, малын бүтээгдэхүүний нэр хүнд, үнийг нэмэгдүүлж, дотоод, гадаад зах зээлийн хүрээгээ тэлэх боломжийг танд бүрдүүлнэ. Танай малын эрүүл мэндийн дэвтэрт тэмдэглэсэн бүх мэдээллийг худалдан авагч тань таны түнш мал эмнэлэгт бас үзэх боломжтой байвал сайн. Малын худалдаачид малын эмчээ ихэд магтана, малын эмч нь магтаал даах хэмжээнд ажиллана. Мал, малын бүтээгдэхүүн наймаалдаг малчин малаа өөрөө эмчилдэггүй, малдаа эмийг дураараа хэрэглэдэггүй, зөвхөн хүлээн зөвшөөрөгдсөн мал эмнэлгийн итгэмжлэгдсэн малын эмчийн үйлчилгээ авна. Хэрэв малчин та “би малаа өөрөө эмчилдэг, тэгж ингэж эмчилдэг, тийм ийм эм сайн” хэмээн сайрхвал танаас мал, бүтээгдэхүүн, түүхий эд худалдан авах хэрэглэгч олдохгүй.

Дөрөвдүгээр асуулт:

- **Та малдаа ямар эмийг хэрхэн хэрэглэдэг вэ?**

Дээр дурьдсан малчны болон малын эмчийн бүртгэлд эмийн хэрэглээг бүрэн, тодорхой тэмдэглэсэн, бүртгэлүүд хоорондоо тохирч байгаа эсэхийг худалдан авагч нягтална.

Сайн малчин төрд бүртгэлтэй, үйлдвэрлэгчийн баталгаатай, зарсан эзэнтэй эмийг малдаа хэрэглэнэ. Эмийн хэрэглээнд тавьдаг хэрэглэгч, худалдан авагчийн шаардлага, хяналт улам чангарч, нарийсч байна. Манайд мал эмнэлгийн эмийн хэрэглээ маш замбараагүй, мал, бүтээгдэхүүний худалдааг дэмжих бус, бүр зогсоох, хорих хэмжээнд байна!

Монгол малд, олонхи малчид эмийг маш бага хэрэглэдэг бөгөөд худалдан авагч, хэрэглэгчийн талаас харахад энэ маш сайн үзүүлэлт, бид үүнийгээ л баримтаар нотлох хэрэгтэй.

Шимэгчгүйтгэх эмчилгээнд хэрэглэх эмийг сонгохдоо, тухайн шимэгчийг амьдралын бүх шатанд нь, ялангуяа өсвөр насанд нь сайн үхүүлдэг (1), бүгдийг нь үхүүлдэг (2), эмчлүүлж буй амьтанд хоргүй (3), эмчлүүлсэн амьтны биеэс түргэн гадагшилдаг, үлдэгдлийн хүлээх хугацаа богинотой (4), орчинд буюу бэлчээрийн агаар, ус, хөрс, ургамал, амьтанд хоргүй (5) гэсэн шалгуур үзүүлэлтүүдийг харгалзана. Шимэгчгүйтгэх сайн эм их өртгөөр бүтдэг, хэрэглэгчид хүртэл олон шалгалт дамждаг тул өндөр үнэтэй байдаг.

Дөрөвдүгээр асуулт:

- Танайх малын эрүүл мэндийн хөтөлбөр юу?

Малчин бүр малаа эрүүл байлгах талаар, үүний төлөө юу хийхээ урьдчилан боддог, төлөвлөдөг, асуухад хариулдаг, гэвч үзүүлэх баримтгүй байдаг. Малынхаа эрүүл мэндийн төлөө байнга санаа тавьдгаа, их ажил хийдгээ, багагүй мөнгө төлдгөө нотлохын тулд жилдээ малын эмчтэйгээ хамтран юу хийхээ, үүнд хэдэн төгрөг зарахаа цаасан дээр буулгаж, хэрэглэгчдээ үзүүлдэг болно гэсэн үг. Мал сүргийнхээ эрүүл мэндийн төлөө санаа тавьж, мөнгө зарна гэдэг нь та хэрэглэгчийнхээ төлөө хийж буй сайн үйлс юм. Энэ нь таны худалдаачны нэр хүндийг өргөх бас нэг энгийн бөгөөд чухал зүйл.

Энэ хэдэн асуултад баримт үзүүлэн баттай хариулж чадвал бид хаанахын хэнтэй ч малын наймаа ярих боломжтой. Хэрэгжүүлж болмоор байгаа биз дээ?

Малчин Та ч гэсэн сүрэг сэлбэх мал худалдан авахдаа эрүүл мэндийн үзүүлэлтийг нь харж байгаарай.

- За одоо хоёулаа юу сурснаа хэр зэрэг хэрэгжүүлж байгаагаа хамтран үнэлье.

-За тэгье.

Эхлээд тэмдэглэлийн дэвтрээ үзүүл дээ.

- Хүснэгт 1-ийг үргэлжлүүлсэн үү, тэгж тохирсон байх аа?

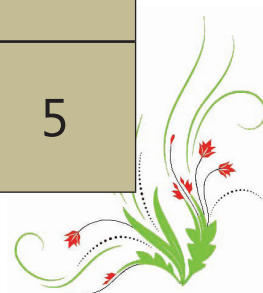

Адиа Ганаа хоёр асуулт бүрээр Ганаад оноо өгч, нэгтгэн дүгнэв. Ганаа 46 оноо авсан болохоор Адиа **“Сурсан зүйлээ сайн хэрэгжүүлж байна”** гэсэн үнэлгээ өгөв.

Үнэлгээний хүснэгт(сайн-“5” оноо, дутуу-“3” оноо, муу-“0” оноо)

Д/д	Үнэлэх үзүүлэлт	Хэрэгжүүлсэн байдал			Нийт оноо
		Сайн	Дутуу	муу	
1	Тэмдэглэлийн дэвтрийн баяжуулалт	5			5
2	Тэмдэглэхдээ зураг бүдүүвч, хүснэгт хэрэглэсэн байдал	5			5
3	Мал, нохой, зэрлэг ан амьтдыг илүү ажигладаг болсон	5			5
4	Малын ойр зуурын эм бэлдмэл, анхан шатны багаж төхөөрөмж байгаа эсэх	5			5
5	Өвчтэй малтай харьцах хөдөлмөр хамгааллын хувцас байгаа эсэх		3		3
6	Малд анхан шатны тусламж үйлчилгээ үзүүлэхэд хэрэглэх цагаан мөөг, сөд өвс гэх мэт эмийн ургамлын цуглуулгатай эсэх		3		3
7	Халдваргүй болон халдварт өвчний шинж тэмдэг илэрсэн тохиолдолд арга хэмжээ авч байгаа байдал	5			5
8	Бие дааж өвчилсөн малд 3-5 удаа засал эмчилгээ хийсэн эсэх (Нуруугаа авсан морь, хөл нь гэмтсэн мал, эх малын хаг саатах гэх мэт)	5			5
9	Хашаа хороогоо ариутган, малаа туулга, вакцинд хамруулсан	5			5
10	Малын халдварт өвчнөөс өөрийгөө гэр бүлээ, айл саахалт, нутаг орныхноо хамгаалах сэтгэл хандлагатай болсон эсэх	5			5

Тайлбар:

Үнэлгээний хугацаанд амжаагүй ажлаа хийж гүйцэтгэсний дараа дахин үнэлүүлж тооцуулж болно.

45-50	Оноо	Сурсан зүйлээ сайн хэрэгжүүлж байна
40-44	Оноо	Хэрэгжүүлэх эхлэл санаачилга байна.
35-39	Оноо	Хэрэгжүүлэх оролдлого байгаа боловч тодорхой амжилт гараагүй байна.
30-34	Оноо	Хэрэгжүүлээгүй.

Ашигласан материал

1. Ганбаатар Д., **Сайн эзний мал эрүүл**, Бичиг үсгийн дараах зайны сургалтын гарын авлага, УБ., 2006
2. **Малын удмын сан, эрүүл мэндийг хамгаалах хууль**
3. **Малчдад зөвлөгөө өгөхөд ашиглах үзүүлэн-2**
4. <http://www.mofa.gov.mn>
5. <http://malgatgah.blog.banjig.net/>
6. <http://emch.mn/huuchin>
7. <http://www.mongolnews.mn>
8. <http://www.pasture-vet.org.mn>
9. <http://www.tsambagaravshuteen.mn/>

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН
ҮЙЛДВЭРЛЭЛД
ШИНЖЛЭХ
УХААНЫ ОЛОЛТ
НЭВТРҮҮЛЭХ ТӨВ

Монгол Улс
Улаанбаатар хот-15141
Чингэлтэй дүүрэг #60/1 байр
Утас/факс: 976 70118087
Вэб сайт: <http://www.naec.mn>
И-мэйл: info@naec.mn

ОЛОН УЛСЫН
ХӨДӨЛМӨРИЙН
БАЙГУУЛЛАГА

НҮБ-ын байр, Өрөө 209
Нэгдсэн үндэстний гудамж
Сүхбаатар дүүрэг
Улаанбаатар 14201,
Монгол Улс
Утас: 976 11 320624
Факс: 976 11 320625
<http://www.ilo.org>